

કાંતિવીર મહાવીર....!

વીતરાગ પરમાત્મા, અનંતજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના ભય જીવો સમક્ષ વાળીનો પ્રવાહ વહાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મોક્ષનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મોક્ષમાર્ગની આરાધના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્યારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રન્તની આરાધના કરવાર જીવની આત્મિક દશા એવી સહજ થઈ જાય છે કે ગમે તેવા સંયોગોમાં એ આત્મભાવમાં જ વર્તતો હોય. બહારની કોઈ પણ પરિસ્થિતિ તેને સ્વ-સ્વભાવમાં સ્થિર રહેવામાં વિનન્દરૂપ ન બને. પછી એ અન્ય વ્યક્તિની સંયોગજન્ય પરિસ્થિતિ હોય, નાની વય હોય કે બાધ્ય દૃષ્ટિએ અલ્યજ્ઞાન હોય, તે પોતામાં જ વર્ત્યા કરતો હોય.

શ્રમણ ભગવંત મહાવીરના જીવનની મીમાંસા ગઈ કાલે આપણો કરી. તેઓના જીવનના એક-એક પ્રસંગો અદ્ભુત છે. બધે જ તેમના ચૈતન્યની ચમત્કૃતિ સ્પષ્ટ તરી આવે છે. સામાન્ય બાળક અને વર્ધમાનની બાધ્યાવસ્થાનો ક્યાંય મેળ નથી. ‘પુત્રનાં લક્ષ્ણા પારણામાં’ એ કહેવતથી પણ આગળ વધી વર્ધમાને તો માના ઉદરમાંથી જ પોતાનાં ઉત્તમ લક્ષ્ણોનો પરિયય આપવા માંડ્યો હતો. પોતે આત્મરત જી એ અનુભવ પણ માતાને કેટલી વાર થઈ ચૂક્યો હતો!

ખરેખર તો મહાવીર-વર્ધમાન તરીકે જન્મ્યા પછી આત્મજગૃતિ માટે તેમને કંઈ પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો નથી. તેમની સ્વરૂપ-સમાધિ સહજ હતી. હા, જે કંઈ પુરુષાર્થ કર્યો તે સર્વજ્ઞતા-વીતરાગતા સુધી પહોંચવા માટે કર્યો. એ પહેલાંની તો સર્વ યોગ્યતા તેમનામાં વિદ્યમાન હતી.

ઈતિહાસ કહે છે કે તેઓ બિલકુલ શિશુવ્યમાં હતા ત્યારે એટલે કે ચાર-પાંચ વર્ષની ઉંમરમાં રાજમહેલના ઉપરના માળના એક એકાંત રૂમમાં

ધ્યાન ધરી બેસી જતા. દાસ-દાસીઓ કે માતા આખો રાજમહેલ ફરી વળો, વર્ધમાન નજરે ન પડે. છેક છેલ્લા ઓરડાના એકાંત ખૂણામાં પચાસન લગાવી, આંખો બંધ કરી, નિજમાં લીન થઈ ગયા હોય. કલાકો સુધી તેમની સમાધિ ઊતરે નહીં. કેટલીક વાર તો દિવસો સુધી કંઈ ભોજન પણ લીધું ન હોય. ભોજનના થાળ એમ જ પડ્યા રહે અને વર્ધમાન પોતાની ધ્યાન-મસ્તીમાં હોય.

બંધુઓ! તમે કહેશો કે આ અતિશયોક્તિ નથી લાગતી? આટલી નાની ઉંમરનો બાળક શું સમજે આત્મા અને શું સમજે ધ્યાન? હા! એ બધુ જ સમજે. ઉંમર તો શરીરની હોય, આત્માની નહીં. વય ભવે નાની હોય પણ આત્મામાં ઊગેલ ચૈતન્યની શક્તિ એવી તો પ્રબળ હોય કે સર્વ-સામાન્ય દૃષ્ટિએ અશક્ય દેખાતું કાર્ય તેમને માટે સહજ હોય!

હું તમને આ કાળમાં થઈ ગયેલ મહાપુરુષની વાત કરું. સ્વામી વિવેકાનંદ, જે હમણાં જ થઈ ગયા. તેમના જીવન-ચરિત્રમાં બતાવું છે કે તેઓ જ્યારે સાડાત્રણ વર્ષના હતા ત્યારે એક ઓરડામાં આંખો બંધ કરી કલાકો સુધી બેસી જાય. એ દશામાં તેમને પ્રકાશ દેખાય. અંતરમાં એક પ્રકારના આનંદની અનુભૂતિ થાય. બાધ્યાવસ્થા એટલે વાળી દ્વારા કહેતાં ન ફાલે પણ પોતે-પોતામાં અનુભવે. એ એમ સમજે કે નાનાં બાળકને બધાને જ આવું થાય.

એક વાર પોતાની ઉંમરના ૮-૧૦ બાળકને ભેગાં કરીને કહે, ચાલો આપણો રમીએ! બધાં જ બાળકને એક રૂમમાં બેસાડ્યા. રૂમ બંધ કરી દીધો. પછી કહે હું જેમ આંખો બંધ કરીને બેસું તેમ તમે બધા બેસી જાવ. બધાને ધ્યાનમાં બેસાડી દીધાં. આ છે તેમની અલૌકિકતા, પાત્રતા, યોગ્યતા! એક કલાક સુધી પોતે તો સ્થિર થઈ ગયા પણ બીજા બાળકને સ્થિરતા ક્યાંથી આવે? એ બિયારા તો ચંચળ થવા માંડ્યા. હાથ-પગ હલાવવા માંડ્યાં. પણ એટલી ઉંમરમાંય વિવેકાનંદની પ્રતિભા એવી હતી કે કોઈ બાળક એના વિરોધમાં કાંઈ કરી શકે નહીં. તેથી કોઈ બાળક ઊભો ન થયો. બધા કલાક સુધી ગમે-તેમ બેઠાં રહ્યાં. વિવેકાનંદનું ધ્યાન પૂર્ણ થયું

એટલે એ બીજાં બાળકોને પૂછે છે કે 'તમને કેવો પ્રકાશ દેખાયો!' અંધારું જ હતું અમારી સામે! વિવેકાનંદ કહે છે : 'મને તો લાલ-પીળો પ્રકાશ દેખાયો!'

બંધુઓ! આ છે આત્મિક યોગ્યતા! તેમાં વયનો શો સંબંધ? વળી આપણી સ્થૂળ દૃષ્ટિ માત્ર વર્તમાનને જ જાણો, પણ કાળના પડને આરપાર ભેદી ભૂતકાળ સુધી પહોંચી શકે નહીં. આવા યોગ્ય આત્માઓ પૂર્વબ્રવ્ય સાધના કરીને આવ્યા હોય અને સંસ્કાર સાથે લઈને જન્મે તેથી બાય્યવય ભલે હોય પણ આત્મામાં સમજની પરિપક્વતા હોય. વળી તેમનાં કિયા-કલાપ, વર્તન કંઈક એવાં અસાધારણ હોય કે બધાં તેમને સમજી પણ ન શકે.

વર્ધમાન ગુરુકુળમાં તો ભાડુયા નહીં, તેથી પિતાએ ભાડાવવાનાં સર્વ સાધનો મહેલમાં લાવી દીધાં કે તેમનો લાડલો મહેલમાં રહી ભણો. પણ દિવસો અને મહિનાઓ વીત્યા છતાં એક પણ સાધનને હાથ નથી અડાડ્યો, ત્યારે એક વાર મા પૂછે છે : 'બેટા! તું શું ભણો છે?'

'મા! હું રોજ ઘણું-ઘણું વાંચું છું!'

'અરે બેટા! એક પણ ગ્રંથ ઉધાડ્યો નથી. બધું જ એમ ને એમ પહુંચું છે. તું શું વાંચે છે ?'

'મા! ગ્રન્થની શું જરૂર છે? હું તો વિશ્વના એક-એક દ્રવ્યોને વાંચું છું જેટલા જડ પદાર્થો મારી સામે આવે અથવા ન પણ આવે, તેના પરિણામનને જોઉં છું, જાણું છું, વાંચું છું, એટલું જ નહીં મા! હું મને વાંચું છું, હું આત્મા, મારામાં પ્રત્યેક સમયે થતાં પરિણામનને વાંચું છું!'.

'બેટા! આ શું બોલે છે ? મને કંઈ સમજાતું નથી. પદાર્થોને તે કંઈ વાંચવાના હોય! પોતાને વાંચવાનું હોય! બેટા! તારી વાતો જ બધી અટપટી!'

બંધુઓ! અવધિજ્ઞાન સાથે લઈને આવેલા જીવને શું ભણવું? ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાન ત્રણો કાળના અમુક મર્યાદિતરૂપી પદાર્થોના પર્યાયને જાણો. તેને માટે બાધ્ય જગતનું જ્ઞાન શું મેળવવાનું રહે? આપણાને કંઈ

વાંચવા, શીખવાની જરૂર, વિચારવાની જરૂર તો ત્યારે જ રહે કે જો એ વિષયથી અજ્ઞાત હોઈએ. પણ જેને જાણતાં હોઈએ તેમાં શું શીખવાનું? વળી તેઓની દૃષ્ટિ સ્થૂળ પદાર્થોના બાધ્ય આવરણ સુધી જ ન રહે પણ તેને લેદીને પદાર્થની સૂક્ષ્મતા સુધી પહોંચતી હોય.

આમ ભગવાન મહાવીરની જીવનચર્ચાનો વિચાર કરીએ તો આપણી બુદ્ધિ કામ ન કરે. એમના જીવનની એક-એક પળ કેવા ભાવોમાં, કેવા વ્યવહારમાં વ્યતીત થઈ હશે તે આપણો કઈ રીતે સમજ શકીએ? આપણા જીવનચર્ચાર સાથે એમના જીવનને મૂલવીએ તો બંધ બેસે જ નહીં. શું તેઓ તમારી જેમ સવારે ઊઠી, છાપું વાંચતા હશે? નિત્યકાર્ય પતાવી સ્નાન કરી ઓફિસે જતા હશે? આવીને જમીને ઘરનાં સાથે થોડી સુખ-દુઃખની વાતો કરી સૂઈ જતા હશે? આવી હશે એમની જીવનચર્ચા? શું લાગે છે તમને?

ના, સહૃદી નિરાળા એવા એ વર્ધમાનને બાધ્ય જગત સાથેના સ્થૂળ વ્યવહારો સહજ છૂટી જતા હશે. દીક્ષા લીધા પહેલાં પણ કલાકો સુધી એક જગતાએ બેસી ઊંડા ચિંતનમાં એકાગ્ર થઈ જતા હતા. વાતાવરણમાં શું થઈ રહ્યું છે, તેની ખબર રહેતી નથી. આવી દશા જેની હોય તેને કેમ સમજીએ આપણો?

દીક્ષા લીધા પછી પણ માત્ર જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા ભાવમાં રહ્યા છે. અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય કે તેઓએ તીર્થકર નામકર્મ બાંધેલું હતું. તીર્થકર થવાના છે તે નિશ્ચિત જ હતું. અને સાથે આ જ ભવે મોક્ષ થવાનો છે એ પણ નિશ્ચિત જ હતું. વળી બાય્યવયમાં જ પૂર્વજન્મોની સાધનાના ફળસ્વરૂપ આટલી યોગ્યતા લઈને જન્મ્યા હતો તો શું તેઓ દીક્ષા ન લેત તો ન ચાલત? ભરત ચક્રવર્તી કે મારુદેવા માતા ગૃહસ્થ વેષે જ કેવળજ્ઞાન પાખ્યાં, તો મહાવીરે શા માટે દીક્ષા લીધી? તેમના માટે દીક્ષા લેવી કોઈ અનિવાર્ય ન હતી! સહજ છે આ પ્રશ્ન, પણ આ વિષયને સૂક્ષ્મતાથી વિચારીએ!

મહાવીરનું ગૃહસ્થાશ્રમ છોડીને સાધુ થઈ જવું. એ એક પ્રકારનું પરિણામન હતું. જેમ અન્ય પરિણામન થયા કરે છે તેમ આ પણ એક

પરિણામન થયું. ગૃહસ્થનો વેષ ઉતારી સાધુવેષ સ્વાકારી લીધો. બસ, માત્ર આટલું જ. બાકી તો તેમને સર્વ છૂટેલું જ હતું. કંઈ છોડવાપણું હતું નહીં. અંતર તો ક્યારનું નિર્ગ્રથ થઈ ગયું હતું. આ એક તેઓની ભાવપરિણાત્તિ હતી અને તે પરિણામન સાકાર્દર્શે ઘટિત થઈ ગયું.

પ્રભુ સાધુ બની ગયા.

દીક્ષા લીધા પછી આત્માના ભાવોમાં વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. તરત જ ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રગાટ થયું છે. પ્રભુ સ્નાન ઉત્થાન સાથે પરના ઉત્થાનમાં નિમિત્ત બની રહ્યા છે.

દીક્ષાના પ્રથમ માસથી જ પ્રભુને ઉપસર્ગો શરૂ થઈ ગયા છે. દિગ્ભર વેષે, મૌન સાથે વિચરે છે. ક્યાંક ધ્યાનમાં ઊભા રહી જાય છે. કોઈ તેમને ચોર સમજે, ધૂતારો સમજે અને પીડા આપે છે. તો વળી કોઈ દેવો અને પશુઓ પણ પ્રભુને સત્તાવે છે. પ્રભુનું વિચરણ વૈશાલીની આજુબાજુ થતું રહ્યું ત્યાં સુધી તો મોટે ભાગે પ્રભુને સત્તાવનાર, પહેલા સત્તાવે અને પછી ઓળખી જાય કે આ તો વૈશાલીના રાજકુમાર વર્ધમાન છે. એટલે પ્રભુને પગો પડે, માઝી મારો, માન-સન્માન કરે. આહાર-પાણી વહેરાવે.

આમ બધે જ થવા માંડચું ત્યારે પ્રભુએ એ પ્રદેશ છોડી દીધો અને જ્યાં તેમને કોઈ નો'તું જાણતું તેવા અનાર્ય દેશમાં ગયા. ત્યાંની પ્રજા તદ્દન અસભ્ય-અસંસ્કારી. વળી કુરૂપ. આ સુંદર દેહધારી માનવને તેઓએ ક્યારેય જોયો જ ન હતો. લોકો પ્રભુને જોવા માટે ટોળા વળો. તેમના દેહમાંથી નીકળતી સુગંધથી આકર્ષણી તેમની પાસે આવે અને જંગલી પશુની જેમ પ્રભુના શરીરમાંથી માંસ-કાપી, કાચું ને કાચું ખાઈ જાય. આ માંસ તો બહુ મીઠું લાગે. આવું સ્વાદિષ્ટ માંસ કદી ખાંધું નો'તું એમ કહી ફરી-ફરી પ્રભુના શરીરનું માંસ તોડી-તોડી ત્રાસ આપે છે.

પ્રભુ બધા જ પરિષહો-ઉપસર્ગો સમતાભાવે સહન કરે છે. કદી કોઈ જીવ પર વિષમતા આવી નથી. આમ એકધારા સતત સાડા-બાર વર્ષ સુધી આ દુઃખો સહન કર્યો!

અહીં વિચાર આવે કે શા માટે પ્રભુને આ બધું સહેવું પડ્યું? શું કારણ હતું? તેનો ઉત્તર ચિંતનમાંથી જ શોધવો પડે છે. પ્રભુને જે-જે માનવ-દેવ કે પશુઓએ ઉપસર્ગ આયા તે બધા જ જીવો સાથે પ્રભુને વેર હોય તો જ એ જીવોના અંતરમાં વેરના ભાવો જાગ્યા હોય. કહેવત પણ છે કે ‘વેર વિના જેર ન હોય.’ અહીં તો કર્મ-ફિલોસોફીનું ગાંધિત એક્જુરેટ છે. તેમાં જરા પણ ફેરફાર ન થાય. તેથી એ નક્કી થાય છે કે પ્રભુ મહાવીરે પોતોના ભૂતકાળના ભવોમાં-કેટલા જીવો સાથે કેવાં-કેવાં વેર બાંધા હશે? સંગમદેવ એક રાતમાં એક સાથે ૧૮ પરીષહ આપે, તે બધા જ વેરાનુંબંધ એકસાથે ઉદ્યમાં આવ્યા. તો એ બાંધતી વખતે પણ એકસાથે જ બાંધા હશે ને?

વિચારો બંધુઓ! મહાવીર જીવો આત્મા, જેમનામાં તીર્થકર થવાની યોગ્યતા પડી છે, એ આત્માએ કેટકેટલા વિષમતાનાં પરિણામો સેવ્યાં હશે. રાગ-દ્રેષ્ટ બજે ભાવો કેટલા ગાઢ પ્રવર્ત્યો હશે કે સાડા બાર વર્ષ સુધી એકધારા ભોગવવા પડે એવાં ભયંકર વેર બાંધી લીધાં. એ પણ બેચાર જીવો સાથે નહીં પણ અનેકો સાથે!

અન્યકાર કહે છે કે ચોવીસ તીર્થકરમાં સહુથી વધારે કર્મો અંતિમ તીર્થકર પ્રભુ મહાવીરનાં હતાં. એક બાજુ ત્રેવીસ તીર્થકરનાં કર્મો અને એક બાજુ એકલા મહાવીરનાં કર્મો. તો પણ મહાવીરનાં કર્મો વધી જાય. એ પણ વેરાનુંબંધ જ વધારે! આનો મતલબ એ નીકળે છે કે અન્ય તીર્થકરો કરતાં પ્રભુ મહાવીરના આત્માએ કેટલાં કર્મો બાંધ્યાં હશે. બાંધ્યાં હોય તે જ સત્તામાં હોય અને સત્તામાં હોય તે જ ઉદ્યમાં આવે!

છતાં plus point એ હોત કે આ બધાં જ કર્મો, આ અંતિમ ભવમાં ઉદ્યમાં આવ્યાં કે પ્રભુના આત્મામાં એ કર્મો સાથે લડવાનું સામર્થ્ય પ્રગટી ચૂક્યું હતું. પરાકાણાની સમતા અને સહિષ્ણુતા કેળવાઈ ગઈ હતી, જેથી જૂના વેરાનુંબંધ, નવા કર્મનાં બંધનમાં નિમિત્તરૂપ ન બન્યા. જો આ પહેલાંના કોઈ ભવોમાં ઉદ્યમાં આવ્યા હોત તો કદાચ તેને યુદ્ધ આપવામાં પાછા પડી જાત, હારી જાત. સોળમા વિશ્વભૂતિના ભવમાં શર્ષ્ટો સામે

હારી ગયા, અને નિયાણું બાંધી તપ-સંયમ વેચી નાખ્યા. ત્રિ-પૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં સત્તાના મદ સામે હારી ગયા અને સીસું રેડાવી ભયંકર વેરાનુંબંધ કરવા સાથે સમ્યક્તવનું વમન કરી નાખ્યું. એ બંને ભવોમાં સમતા રહી શકી નહીં. પરંતુ તીર્થકરના ભવમાં સ્વને સાધી લીધો છે. તેથી ગમે તેવા ભયંકર ઉપસર્ગ-પરિષહને પણ અત્યંત સમતાપૂર્વક સહી લીધા. દેવરાજ ઈન્દ્રની સહાયનો પણ અસ્વીકાર કર્યો. બધા જ કર્માને હસતાં-હસતાં આવકાર્યો.

જ્યાં મોહનીય કર્મની એકાદ પ્રકૃતિ ઉદ્યમાં આવતી ત્યાં પણ તેની સામે હાર સ્વીકારવી પડતી હતી. તે હવે આખા ને આખા મોહનીય કર્મ સાથે બાથ ભીડી છે અને અન્તે એ મોહને પરાજિત કર્યો.

પ્રભુને આટલાં કર્મો ભોગવવાં પડ્યાં એ હકીકિત કર્મના-એક અન્ય સિદ્ધાંતને સાબિત કરે છે. તીર્થકર થવું હોય તેનાં પુણ્યો જબરજસ્ત હોય. આ વિશ્વની અંદર વધુમાં વધુ પુણ્ય લઈને પેદા થા. તે માત્ર તીર્થકર જ! દેવો તથા ઈન્દ્રો પણ તેમના અગાધ પુણ્યબળના કારણો જન્મથી નિર્વાણ સુધી સદાય સેવામાં રહે. એક પણ પ્રભુથી દૂર ન રહે. એવા પુણ્યના રાશિ હોવા પછી પણ તેના કારણો પાપો દૂર નથી થઈ જતાં, નાશ નથી પામતાં, એ તો ભોગવવાનાં એટલે ભોગવવાનાં જ! ચાહે તીર્થકર હોય કે તેલી! બંનેને પુણ્ય અને પાપના હિસાબ તો બરાબર જ ચૂકવવા પડે! કર્મના દરબારમાં સહુ સમાન! કોઈ નાનો નહીં, કોઈ મોટો નહીં!

હવે મહાવીરના જીવનના એક અન્ય પાસાનો વિચાર કરીએ. તેઓ જેમ આધ્યાત્મિકતાનું સર્વોચ્ચ શિખર સર કરવા આવ્યા હતા, તેમ પ્રભુના નિભિતે સામાજિક સુધારો પણ થવાનો હતો.

તેમાં સહુ પ્રથમ વાત. પ્રભુના જન્મ સમયમાં બ્રાહ્મણો પોતાનું બ્રહ્મતેજ વીસરી ચૂક્યા હતા. જાણો તેઓ સમાજના સરમુખત્વાર થઈ ગયા હતા. માનવોનાં જીવનનો બધો જ આધાર બ્રાહ્મણો પર રહેતો. ગૃહસ્થાશ્રમીને કાંઈ પણ મેળવવા માટે મોટા ખર્ચાળ યજ્ઞ કરવા પડતા. એ યજ્ઞમાં વેદના નામે બલિદાન દેવાતાં. 'વैદિકી હિંસાહિંસા ન ભવતિ' આ સૂત્રનો જોરશોરથી

પ્રસાર કરી, ધર્મ માટે કરવામાં આવતી હિંસામાં પાપ નહીં, પણ પુણ્ય થાય છે એમ ભોળા લોકોને ભરમાત્રી, બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાં પશુભલિ જ નહિ પણ માનવભલિ પણ દેતા હતા. બ્રાહ્મણ કુળમાં માંસાહાર પણ પ્રચલિત હતો. જે આજે પણ હજુ બિહાર-બંગાળના બ્રાહ્મણોમાં છે. આમ બ્રાહ્મણત્વ ભૂલીને હલકા સંસ્કારોથી હલકી જાત જેવા થઈ ગયા હતા.

એટલે જ દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુશિએ આવેલ મહાવીરના આત્માનું ગર્ભ સાહરણ દેવોને કરવું પડ્યું અને ક્ષત્રિયાડીની કૂબે મૂકવા પડ્યા! કેટલાક મૃશ કરે છે કે ગ્રંથકારો અનુસાર મહાવીરે નીચ ગોત્રનો બંધ પડ્યો હતો તેથી દેવાનંદાની કુશિએ આવ્યા. તો શું બ્રાહ્મણ કુળ નીચું કુળ છે? ના, બ્રાહ્મણ કુળ ઊંચું, પણ તે તેના સંસ્કારોમાં રહે તો! જો બ્રહ્મત્વને ભૂલી જઈ ઘોર હિંસામાં રાચતો હોય તો તે ગમે તેવું કુળ હોય તેને ઊંચું કેમ કહી શકાય! આખર ઊંચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્રની વ્યાખ્યા શું છે? જેનામાં ઊંચા સંસ્કાર, સત્્યતા અને સદગુણો છે તેનું કુળ ઊંચું અને જે સારા કહેવાતા કુળમાં જન્મયા પછી કુ-સંસ્કાર, અસભ્યતા અને દુર્ગુણોના રંગથી રંગાયો હોય તો તેનું કુળ નીચું!

દેવાનંદા-ત્રણભદ્ર સંસ્કારી હોવા છતાં, એ વખતે હિંસાનું સાખ્રાજ્ય ફેલાયેલું હતું. એ જ ધર્મને અનુસરનારો હતાં. યજ્ઞના કિયા-કંડાને માનનાર હતાં. પોતાની પરંપરાને નિભાવવી પડતી હતી. આવા કુળમાં જન્મ લઈને તીર્થકરત્વ જેવી અસાધારણ પ્રતિભાને તેઓ જીલવી ન શકે, અને ઘોર હિંસામાં ધર્મ માનનાર સ્ત્રી-પુરુષ તીર્થકરનાં માતા-પિતા થવાનું સૌભાગ્ય ન પામી શકે. આ બધી પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખી એ સમયે બ્રાહ્મણ કુળને નીચ કુળ કહ્યું.

પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી એ જ બ્રાહ્મણ કુળ સામે જેહાદ જગાડી. હિંસાનું તાંડવનૃત્ય જ્યાં થઈ રહ્યું હતું તેની સામે અહિંસાનો જંડો લઈ મેદાને પડ્યા. યજ્ઞો અને બલિદાનો બંધ કરાવ્યા. આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિકોણથી આત્મા-સાધનાની વેદી પર પોતાની જ દુધ્યુત્તિના બલિદાન રૂપ યજ્ઞો સમજાવ્યાં. અહિંસા પરમોધર્મ રૂપ મહાયંત્ર જગતને આપ્યો. વળી શૂદ્ર અને

નારી, ધર્મના અધિકારથી વંચિત હતાં. અરે! શુદ્ધો તો અસ્પૃષ્ય ગણાતાં. પ્રભુએ એ બતાવ્યું કે ધર્મનો અધિકાર સહુનો સરખો છે. અને તેઓએ પોતાનાં ધર્મસંઘમાં શુદ્ધ જાતિના લોકોને તથા નારીને દીક્ષા આપી સહુનાં સમાન અધિકારને સ્થાપ્યો.

પ્રભુ મહાવીરના જીવનનો બીજો એક બહુ પ્રસિદ્ધ પ્રસંગ છે. આપણો સહુ જાગ્રિએ છીએ પણ તેના હાઈથી અજ્ઞાત છીએ.

પ્રભુ કોશાભી નગરીમાં પધાર્યા છે. આહાર લેવા માટે અભિગ્રહ ધારણા કર્યો છે, દાસી બનેલ રાજપુત્રી યાતના વેઠતી હોય, યાતનાના ચિન્હ રૂપે હાથે પગે બેડી, માથે મુંડી, ભૌંયરામાં બંધ, ત્રણ દિવસની ભૂખી, સૂપડામાં અડદના બાકુળા, આંખમાં આંસુ આદિ-આદિ તેર બોલનો અભિગ્રહ છે પ્રભુને!

શું પ્રભુ કોઈ રાજરાણી, શ્રેષ્ઠી-પત્ની, કોઈ શેઠ-શ્રીમંતના ઘરનો અભિગ્રહ નો'તા કરી શકતા? માટે આવો અભિગ્રહ કર્યો? પ્રભુના ચરણાનાં ઉપાસકો આ નગરીમાં ઘણા હતા. જ્યાં જાય ત્યાંથી અત્યંત ભાવપૂર્વક આહાર મળે તેમ હતો. છતાં આવો તુચ્છ ચીજ અને તિરસ્કૃત વ્યક્તિનો અભિગ્રહ કરવા પાછળ જરૂર કંઈક રહસ્ય છુપોયેલું હશે!

પ્રભુ રોજ આહાર માટે ઘરે-ઘરે પધારે છે. આજે આ શેરીમાં તો કાલે પેલી શેરીમાં. ધનવાનને ત્યાં જાય છે, તો નિર્ધનને ત્યાં પણ જાય છે, પણ બધેથી જ ગૌચરી લીધા વિના જ પાછા ફરે છે. જેના આંગણામાં પ્રભુ પધારે તે આનંદ-વિભોર થઈ ભાવપૂર્વક પ્રભુને આહારદાન કરવા આગળ આવે અને પ્રભુ માત્ર એક દાઢિ નાખી પાછા ફરે. હાથમાં આહારપાત્ર લઈ ઉભેલ ગૃહસ્થની પાત્રતામાં માત્ર નિરાશા!

આમ રોજ બનવા માંડચું. જેના આંગણોથી પ્રભુ પાછા ફરે તે નિરાશ થઈ પોતાના દુર્ભોગ્યની કહાની બીજા બે-ચારને કરે. દિવસો પર દિવસો વીતવા માંડચા. અરે! મહિનાઓ પસાર થવા માંડચા! યોગી અને વિનાના છે. આખીયે નગરીમાં હાહકાર મચ્યો છે. શું માગે છે યોગી?

શાની કામના છે તેમને! મૌન યોગી કંઈ બોલતા નથી. જેવી પ્રસત્ત મુદ્રા સાથે આવ્યા હોય એવી જ પ્રસત્તા સાથે પાછા ફરે છે. મહિનાઓ વીત્યા પણ યોગીના મુખ પર ખેદની એક રેખા નથી! નગરજનો વધુ વાકુળ છે. કોઈ સમજ શકતા નથી શું છે? સહુના અંતરમાં માત્ર એક પ્રશ્ન એ છે કે અમે શું કરીએ તો વર્ધમાન પ્રભુ આહાર લે! પણ કોઈને સુગુંઠું નથી!

એક દિવસ કોશાભીના રાજા શતાનિકના મહેલના આંગણામાં પ્રભુ પધાર્યા. રાણી મૃગાવતી મહાવીરનાં માસી. પ્રભુને જોઈ અંત:કરણમાં આનંદના ઓઘ ઉદ્ઘળવા માંડચા. અહા! હું કેટલી ભાગ્યશાળી છું કે આજે વર્ધમાન સ્વામી, ભાવિ તીર્થકર મારા આંગણો પધાર્યા, અને તે સ્વયં રસોઈધરમાં જઈ સાન્ચિક આહાર લઈ બહાર આવી. પ્રભુએ તે અત્ર પર દાઢિ પણ ન કરી અને પાછા ફરી ગયા! બસ. મૃગાવતી પર વજઘાત થયો. એ બેભાન થઈને ટળી પડી! આસપાસ રહેલા દાસ-દાસીઓ ભેગાં થઈ ગયાં. ઉપચારથી રાણીને સચેત કર્યા રાણીના આંખમાંથી ચોધાર અંસુ વહેવા માંડચાં! અહા પ્રભો! શું અપરાધ થયો મારો! ક્યાં ખામી રહી ગઈ? મારાં કેવાં ભીષણ પાપ કે આંગણો આવેલા પ્રભુ પાછા ફર્યા. તેના હૃદયનું કલ્યાંત ક્યાંય સમાતું નથી. ત્યાં તો મહારાજ મહેલમાં પધાર્યા અને રાણી રાજા પર રોષ ઠાલવવા માંડી :

‘રાજા છો તમે આ નગરીના? શું કરો છો? તમારી નગરીમાં મારો વર્ધમાન, મુનિ બનીને ઘરે-ઘરે બિક્ષા અર્થે ઘૂમી રહ્યો છે. અત્રનો એક દાઢો આજે પાંચ-પાંચ મહિનાથી પ્રભુના પાત્રમાં નથી પડ્યો તેનો વિચાર છે તેમને! વિકાર છે તમારા રાજ્યને!’

સાંભળી રાજા પણ વાકુળ થઈ ઉઠ્યા. પણ શું કરે? તેણો તરત મોટા જ્યાતિષાચર્યને બોલાવ્યા અને પૂછ્યાં. અય બિચારા નિરુત્તર! મહારાજા, આ યોગીને કોઈ કઠિન અભિગ્રહ છે. તે હું પણ ન જાણી શકું.

યોગાનુયોગ એવું બન્યું કે બીજે જ દિવસે મહાવીર રાજ્યના મંત્રી સુગુપ્તને આંગણો પધાર્યા. મંત્રીપત્ની નંદા મહાવીરની પરમભક્ત હતી.

શ્રમજીવિપાસિકા હતી. મહાવીર પ્રત્યે અખૂટ શ્રેદ્ધા-ભક્તિ તેના અંતરમાં હતાં. એ પણ પ્રભુને જોઈ હર્ષથી ઘેલી-ઘેલી થઈ ગઈ. હાશ! આજ મારે ત્યાં પ્રભુનું પારણું થશે-એવા ભાવ સાથે મધુર અને વહોરાવવા હાથ ઉપાડે છે, ત્યાં પ્રભુ ચાલ્યા ગયા અને નંદાના હદ્યનાં બંધ તૂટી ગયા. બોર-બોર આંસુએ રુદ્ધન કરવા માંડી. ‘હાય! મારા નાથ, શું અપરાધ થયો? કેમ પાછા ફર્યા? જ્યારથી સાંભળ્યું છે કે આપ આહાર નથી લેતા ત્યારથી મારા માટે પણ અને જેર થઈ ગયું છે. રોજ ખાઉં છું પણ કરવું લાગે છે અમ્ભ! પ્રભુ, કેટલા દિવસોથી પ્રતીક્ષા કરતી હતી કે પ્રભુ મારે આંગણો પદ્ધારે. આપ પદ્ધાર્યા અને મને દુર્ભાગીને તડપતી છોડી ચાલ્યા ગયા. પ્રભુ! શું કરું હું આપના માટે? નંદાની આંખમાં આંસુ વહી રહ્યાં છે. એટલામાં રાજાની દાસીએ આવીને સમાચાર આપ્યા કે ગઈ કાલે પ્રભુ રાજમહેલ પદ્ધાર્યા હતા, ત્યાં પણ આમ જ થયું. નંદા વધુ વિહુવળ બની ગઈ. ત્યાં ને ત્યાં બેસી રહી.

જમવાનો સમય થયો. મહામંત્રી સુ-ગુપ્ત જમવા ઘરે આવ્યા, અને નંદાના અંતરનું દુઃખ ગુરુસો બની પતિ પર વરસી પડ્યું. ‘તમે મંત્રી છો આ રાજ્યના? ભાન છે તમને પ્રજામાં શું થઈ રહ્યું છે? કોણ દુઃખી છે, કોણ સુખી છે, એની તપાસ કરી છે કદી તમે? ક્યાં ગઈ છે તમારી બુદ્ધિ? ક્યાં ગઈ છે તમારી શક્તિ?’

નંદા રોષભર્યા સ્વરે એકસરખું બોલ્યે જ જાય છે. વાણીનો વિવેક પણ ચૂકી ગઈ છે. પ્રભુ પ્રત્યે રહેલ ભક્તિનો ભાવ અત્યારે આવેશ બની ઉમટી રહ્યો છે. મંત્રી સમજી નથી શકતા કે આ બંધું શું છે? શા માટે આજે નંદા આટલું બોલે છે! આવી સુ-સંસ્કારી નારી આજે આટલા કઠોર શબ્દો કેમ કહી રહી છે. મંત્રી વિચારે છે અને નંદાની વાણીનો પ્રવાહ આગળ વધે છે :

‘આટલા મહિના વીતી ગયા. તમે કેમ તપાસ કરવાનો પ્રયાસ નથી કર્યો કે પાંચ-પાંચ મહિનાથી યોગી કેમ આહાર લેતા નથી? ગયા છો ક્યારેય પ્રભુ પાસે? પૂછ્યું એમને? આપને શું છે? ક્યારે ભોજન

કરશો? તમને તો રોજ મેવા-મીઠાઈ જોઈએ છે અને યોગી રોજ ઘરે-ઘરે અને માટે ભટકી રહ્યા છે! ધિક્કાર છે તમારા રાજ્યભંડારને, ધિક્કાર છે તમારાં હર્યાભર્યા ખેતરોને! ધિક્કાર છે તમારા ધાન્યકોઠારોને! જેનો એક દાઢો પણ પ્રભુ માટે નથી!’

બોલ-બોલીને નંદા થાકી ગઈ. મંત્રી શાંત છે. સમજ ગયા, શું થયું છે. ગઈ કાલે રાજમહેલમાં પણ આ પ્રમાણે જ થયું હતું. મંત્રીના હદ્યમાં હલચલ મચી ગઈ. ખરેખર કાંઈક કરવું જોઈએ.

મંત્રી મહારાજ પાસે ગયા. મહારાજાએ પણ એ જ વાત કરી અને તપાસ કરવા વિચાર કર્યો. તેઓ પોતે મંત્રી સાથે નગરનાં અન્ય શ્રેષ્ઠાઓને લઈને પ્રભુ જે ઉદ્ઘાનમાં બિરાજતા હતા ત્યાં ગયા. વંદન કરી નમ્રતાપૂર્વક પ્રભુને પૂછવા પ્રયત્ન કર્યો

‘પ્રભુ! આપ શું ઈચ્છો છો? આપ જે કહો તે બધું જ કરવા તૈયાર છીએ, પરંતુ આપ ભૂખ્યા ન રહો. અમારાથી આ નથી સહેવાતું! અમે કમાઈએ, ખાઈએ, બધું જ વર્થ? આપના આહાર માટે અમારા અન્ધનો એક દાઢો પણ ઉપયોગી ન થાય તો અમારું અનાજ વાંઝિયું કહેવાય. પ્રભુ! કહો શું કરીએ અમે!’

પણ પ્રભુ તો એ જ મસ્તીમાં, મધુર હાસ્ય સાથે મૌન! કંઈ ઉત્તર નહીં. સહૃ નિરશ થઈ પાછા ફરે છે!

પ્રભુ રોજ આહાર માટે નગરમાં પદ્ધારે છે. સેંકડો માણસો, નર અને નારીઓ-બાળકો પ્રભુની પાછળ-પાછળ જાય છે. પ્રભુને ક્યાં કોના હાથે અભિગ્રહ પૂરો થાય છે એ જાણવાની સહૃને ઉત્સુકતા થાય છે. પણ પ્રભુ તો ઘેર-ઘેરથી પાછા ફરે છે. જેના ઘેરથી પાછા ફરે તેને અત્યંત દુઃખ થાય છે. બધુઓ! તમારે ત્યાં સંત-સતીજી પદ્ધારે અને અસૂજતું થાય અથવા કોઈ કારણો વહોરાવી ન શકો તો કેટલું દુઃખ થાય છે! મારા ભાઈ-બહેનોની આંખમાં આંસુ આવી જાય. અને ફરી જ્યાં સુધી સંત આંગણો ન પદ્ધારે ને વહોરાવે નહીં ત્યાં સુધી શાંતિ નહીં, તો આ તો નિલોક પૂજ્ય તીર્થકર! આંગણો પદ્ધારે અને કંઈ પણ લીધા વિના પછા ફરે

તો હુઃખ થાય તે સ્વભાવિક જ છે.

પ્રભુના આહાર સમયે તેમની પાછળ જનાર વ્યક્તિઓમાં રોજ વધારો થઈ રહ્યો છે. જેમ-જેમ દિવસો વ્યતીત થતા જાય છે તેમ-તેમ લોકોનાં હૈયાં વધુને વધુ હુઃખી થતાં જાય છે. આખા નગરમાં હલચલ મચી ગઈ છે. સહુ સૂતાં-બેસતાં બસ એક જ વાત કરે છે. જાડો આખા નગર પર કણ-કણામાં મહાવીર છવાઈ ગયા છે. સહુનાં હદ્ય વ્યાકુળતાથી વ્યથિત થઈ રહ્યાં છે.

પાંચ માસ પર આજે પચ્ચીસમો દિવસ છે. પ્રભુ આહાર માટે નીકળ્યા, પાછળ સેંકડો નહીં, હજારો માણસોનું ટોળું છે. રાજા શતાનિક, રાડી મૃગાવતી, મંત્રી સુગુપ્ત અને નંદા પણ ખુલ્લે પગે પ્રભુની પાછળ પાછળ ચાલ્યાં જાય છે. દસે દિશાઓ પ્રભુના જ્ય-જ્યકારથી ગાજ રહી છે. સહુના હૈયામાં એક જ ભાવ છે કે હવે તો પ્રભુનો અભિગ્રહ પૂરો થાય!

પ્રભુ ધનાવહ શેઠના આંગણો પધાર્યા. મકાનની નીચે પાછળના ભાગમાં એક ભોયસું છે. ભોયરાના દ્વાર પાસે પ્રભુ અટકી ગયા. સામે જોયું તો એક યુવાન દાસી મુંડિત મસ્તકે, જીણ વસ્ત્રે, હાથે-પગે બેડી, હાથમાં સૂપડું, સૂપડામાં બાકુળા, મુખે નવકાર ગડી રહી છે. મનથી ભાવના ભાવે છે કે કોઈ અતિથિ, કોઈ ત્યાગી, કોઈ સંત પધારે તેમને બાકુળા વહોરાવી પછી જ ત્રણ દિવસનું પારણું કરીશ. તેણો સામે મહાવીરને જોયા. જેના માટે વર્ષોથી ચિર જંખના હતી તે પ્રભુ પધાર્યા છે. હદ્ય આનંદની આનંદની પ્રકૃતિલિત થઈ ઊઠ્યું, અને સરસ્વિત વદને પ્રભુને આવકાર્યા!

પ્રભુએ એક દસ્તિ આ દાસી પર નાખી અને પાછા ફરવા પગ ઉપાડ્યો. ત્યાં તો દાસીના દિલમાં કારમો આધાત લાગ્યો. ‘અરે! મુજ અભાગણીના ભાગ્ય ક્યારે ખૂલશે! આંગણો આવેલા નાથ પાછા ફરે છે?’ અને આંખમાંથી અશ્વધારા વહેવા માંડી. પ્રભુએ જરા પાછળ વળીને જોયું. દાસીની આંખમાં અશ્વ જોયાં અને એ દિગ્ભર પ્રભુએ પોતાના બજે હસ્ત લંબાવ્યા. દાસીએ અંતરના ઉલ્લાસ ભાવે પ્રભુના કરપાત્રમાં બાકુળા

વહોરાવ્યા. પ્રભુનો અભિગ્રહ ફળ્યો. પ્રભુએ પારણાં કર્યી અને ગગનમાં દેવદુંદુભિ વાગી. એ જ ક્ષાડો ચમત્કાર થયો. દાસીના હાથ-પગની બેડી તૂટી ગઈ. મુંડિત મસ્તક પર સુંદર કેશકલાપ થઈ ગયો. સોળે શાણગાર શરીર પર થઈ ગયા. દાસી આગળ આવી પ્રભુના ચરણોમાં ટળી પડી. દેવોએ સોનૈયાની વૃદ્ધિ કરી.

સાથે રહેલાં સહુ નર-નારી આશર્થવિભોર થઈ ગયાં. પ્રભુએ એક દાસીના હાથે, એક ગુલામદીના હાથે પારણું કર્યું.

બંધુઓ! કહાની અહીં સમાપ્ત થાય છે. પણ પ્રસંગનું હાઈ અહીંથી શરૂ થાય છે. મેં પહેલાં કહ્યું તેમ પ્રભુ સાથે રાજા-રાડી હતાં, મંત્રી, શેઠ, શ્રીમંતો, અનેક સ્ત્રી-પુરુષો હતાં! રાજા શતાનિક અને રાડી મૃગાવતી આગળ આવી ઓળખવા પ્રયત્ન કરે છે, કોણ છે એ ભાગ્યશાળી યુવતી? દાસી હોવા છતાં પ્રભુના અભિગ્રહને પૂર્ણ કરવા એ ભાગ્યશાળી બની! અને તરત ઓળખી ગયા. મૃગાવતીની જ બહેન-ધારિણીની પુત્રી વસુમતી. જોઈને બજે શરમિંદા બની ગયા. અરેરે! એક રાજપુત્રી! આપણી જ ભાડોજ. આપણા રાજ્યમાં દાસત્વ વેઠી રહી છે? રાજાને પોતાની જાત પર તિરસ્કાર છુટ્યો! અરે આટલી સમજદારી હોવી છતાં મેં દાસપ્રથાને પોષણ આપ્યું? દાસ ખરીદવાની છૂટ આપી, તો મારી વસુમતીને પણ દાસ બનવું પડ્યું! વિકાર છે મારી બુદ્ધિને! તેઓ સજળ નયને પ્રભુનાં ચરણોમાં પડી ગયા. પ્રભુ સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી, પ્રભુ! આજથી મારા સમગ્ર રાજ્યમાંથી દાસત્વ પ્રથાને દૂર કરું છું. જેના-જેના ઘરમાં ખરીદાયેલા દાસ-દાસીઓ હોય તે બધાને સ્વતંત્ર કરવાનો હુકમ કરું છું. બસ, પ્રભુને જે જોઈતું હતું તે મળી ગયું. પ્રભુ ગંભીર મુદ્રામાં ત્યાંથી વિદ્યાય થયા!

બંધુઓ! તમને ઈતિહાસમાં ખબર હશે કે આપણો ત્યાં પ્રાચીન કાળમાં આ દાસત્વ પ્રથા હતી. એક રાજા બીજા રાજા પર ચઢાઈ કરે, જે જીતે તે હારનાર રાજાના નગરમાં લુંટ ચલાવે, તેમાં નર-નારીઓને પણ પકડીને લઈ આવે. તેમાં શેઠ-શ્રીમંતના ઘરનાં સ્ત્રી-પુરુષો પણ હોય.

રાજરાણી, રાજકુંવરી પણ હોય અને સામાન્ય ઘરનાં નર-નારી પણ હોય. તે બધાંને પોતાના રાજ્યમાં લઈ આવે અને જેમ પશુની બજાર ભરાય તેમ દાસ-દાસીઓનું બજાર ભરાય. પશુ કે ચીજ-વસ્તુની જેમ સ્ત્રી-પુરુષ વેચાય, તેના સોદા થાય. જેના ઘરમાં દાસરુપે જાય તે માણસો દાસ સાથે કસાઈથી પણ કૂર વ્યવહાર કરે. પશુથી પણ બદટર જીવન ત્યાં જીવું પડે. કામ તો કરે જ. ખાવા ન મળે અને ઉપરથી ભયંકર માર સહન કરવો પડે. બિચારાં દાસ-દાસી ત્રાસી જાય. તેને એમ થાય, આના કરતાં નરકની વેદના સારી. તે ક્યાંય કોઈ પાસે જઈ બોલી ન શકે. પોતાનું દુઃખ કહી ન શકે. કરણ કે ઘરે-ઘરે આ દશા હોય. રાજા-મહારાજા કે શેઠ શ્રીમંતો પણ આ પ્રથાને પ્રોત્સાહન આપે. રાણી ધારિણીની પુત્રી પણ દાસી થઈને અહીં આવી હતી. ધનાવહ શેઠને ત્યાં ખરીદાઈને આવી હતી. જ્યાં તેનું નામ ચંદના હતું. આવા તો હજારો દાસ-દાસીઓ ગામેગામ હતાં.

ભગવાન મહાવીરના અંતરમાં આ દાસ-પ્રથા શલ્યની જેમ ખૂંચતી હતી. માનવ સાથેને આ કૂર વ્યવહાર તેમના અંત:કરણનો સુખ લેવા દેતો ન હતો. તેમના હદ્યમાં એક પીડા હતી. જ્યાં સુધી આ પ્રથા દૂર ન થાય ત્યાં સુધી તેમને ચેન પડે તેમ ન હતું.

પ્રભુએ આવો અભિગ્રહ એટલા માટે જ કર્યો હતો. તેઓ જાણતા હતા કે આ જલદી પૂરો નહીં થાય. તેઓ પાંચ માસ અને પચ્ચીસ દિવસ ફર્યા. તેમના અભિગ્રહના બધા બોલ તો છેલ્લા ગ્રાણ દિવસથી જ સર્જિત થઈ રહ્યા હતા અને છેલ્લે દિવસે જ પૂરા થવાના હતા. પણ રોજ-રોજ નગરમાં આહાર લેવા જઈ, નગરવાસીઓના દિવમાં એક જાતની વ્યાકુળતા ઊભી કરી દીધી. એટલું જ નહીં રાજા-મંત્રી, શેઠ-શ્રીમંતો સહુના અંતરને એવી રીતે તૈયાર કર્યા કે સમય આવે પ્રભુ જે કરવા દઈછે છે તે સહજ રીતે થઈ જાય. જન-માનસને ઉદ્દેલિત કર્યું. અને એમ નગરજનો અને રાજાના દ્વારા જ આ કામ કરાયું. પ્રભુને કહેવું ન પડ્યું કે આ દૂર કરો. ચંદનાની દારૂણ દશા સુધી સહુને પહોંચાડવા હતા. સહુએ નજરે નિહાયું. રાજપુત્રીની અધમ દશા જોઈ અને વ્યાકુળ થયેલાં હદ્ય પીગળી ગયાં. અન્યથા રાજ-

મહારાજાઓ પાસે, સત્તાધીશો પાસે કોઈ કામ કરાવવું સહેલું નથી. પ્રભુએ જનમાનસને સમજ તેના દ્વારા જ આ કામ કરાયું.

બંધુઓ! લોકો કહે છે કે પ્રભુને અભિગ્રહ હતો તેર બોલનો! પણ ના, હું કહીશ કે પ્રભુને અભિગ્રહ હતો કે જ્યાં સુધી દાસત્વ પ્રથાને દૂર કરવાના ભાવો રાજવીના અંત:કરણમાં નહીં જન્મે ત્યાં સુધી આહાર નહીં લઈ! અને પ્રભુનો અભિગ્રહ ફિઝ્યો. આપણો સહુ ચંદનાની આ કહાની માત્ર કહાની રૂપે જ જાણીએ છીએ. પણ આ રીતે તેની પાછળના હાઈને સમજવાનો પ્રયાસ કર્યો ખરો! પ્રભુએ શા માટે અભિગ્રહ કર્યો! અરે! દાસ-પ્રથામાંથી જ ચંદનાને મુક્તિ અપાવી, એટલું જ નહીં પણ તેને પોતાની પ્રથમ શિષ્યા બનાવી નારીત્વનું ગૌરવ કર્યું!

હા તો બંધુઓ! પ્રભુએ જેવી રીતે આધ્યાત્મિક ઉત્થાનનો માર્ગ બતાવ્યો તેમ આપણી સામે સામાજિક ઉત્થાનનો પણ એક આદર્શ પ્રસ્તુત કર્યો. તમારી પાસે રહેલી શારીરિક, માનસિક, આર્થિક શક્તિઓનો ઉપયોગ આવી સામાજિક કુરુદ્ધિઓને દૂર કરવા માટે કરજો. યુગે-યુગે કંઈ કેટલીયે કુ-પ્રથાઓ ચાલી આવતી જ હોય છે. ધર્મના ક્ષેત્રે પણ આવા રિવાજો ઘર કરી ગયા હોય છે. જે સમય બદલતાં બદલવા જોઈએ. પણ આપણો એમ જ ચલાવતા હોઈએ છીએ. વળી જે પ્રથાઓથી કેટલાકને ખમવું પડતું હોય, જીવનમાં મુશ્કેલી ઊભી કરે એવી હોય તેને તો સર્વ પ્રથમ તિવાજવિ આપી દેવી જોઈએ.

બંધુઓ! પર્યુષપણ પહેલા પણ મેં તમારી સામે વાત રાખી હાતી. આજે ફરીથી કહું છું કે આપણો ત્યાં આ એક પરંપરા છે કે અહીંઈ કે એથી વધુ તપશ્ચર્યા કોઈ કરે તો એઝો સાંજી-પ્રભાવના-લાણી કંઈક કરવું જોઈએ. આખાયે સમાજને એ અપેક્ષા રહે કે અમૃક વ્યક્તિએ તપશ્ચર્યા કરી છે તો આપણને કંઈક તો મળવું જોઈએ. જો ન આપે તો સમાજની વ્યક્તિઓ જ બોલશો કે આ તો લાંઘાણ કરે છે. તમને આપે તો જ તપશ્ચર્યા સાચી? ન આપે તો લાંઘાણ! આ ડેફિનેશન કોણો બનાવી? ક્યાંથી લાવ્યા? તમે જ છોને આ કહેનારા?

શા માટે આ કુ-પ્રથાઓમાં અટવાવ છો? જે કણમાં આ પ્રથા શરૂ થઈ હશે ત્યારે એ વખતના દેશ-કાળ અનુસાર કદાચ એ જરૂરી હશે, પણ આજે નથી. વળી એ વખતે કદાચ આવી પ્રથા નહીં હોય. અમે મેંગલોર પાસે મુડબિદ્રી તીર્થ છે જૈનોનું, ત્યાં ગયા હતા. ત્યાંના મઠમાં એકસરખાં અનેક શાસ્ત્રો તાડપત્રી પર લખેલાં હતાં. એક જ શાસ્ત્રની અનેક પ્રત! અમને આશર્ય થયું કે એક જ શાસ્ત્રની આટલી પ્રતની શી જરૂર! શા માટે આટલી છે. પૂછ્યું તો ખુલાસો મળ્યો કે આજથી ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલાં અહીં એવો રિવાજ હતો કે કોઈ તપશ્ચર્યા કરે તો તેઓ લહિયા પાસે આવાં શાસ્ત્રો તાડપત્રી પર લખાવે, અને આખા સમાજમાં ઘરે-ઘરે પ્રભાવના કરે. જેથી શ્રુતની સેવા થાય, ધર્મની પ્રભાવના થાય. ઘરે-ઘરે શાસ્ત્રો હોય તો આપણું આગમ સાહિત્ય સચ્ચવાઈ રહે. કેટલાક એ શાસ્ત્રોનો સ્વાધ્યાય કરે તો તેનું જ્ઞાન પણ વધે. આવા અનેક હેતુઓથી આ પ્રભાવના કરવામાં આવતી. એ જૂનાં શાસ્ત્રોનું ઘર-ઘરથી કલેકશન કરી હવે મઠમાં રખાયાં છે!

બંધુઓ! આનું નામ પ્રભાવના! એ પ્રથા વાસણામાં ક્યારે પુરાઈ ગઈ તે મને ખબર નથી. પણ હું તમને પૂછું છું, આજે અહીં તમે ૨૫૦૦-૩૦૦૦ ભાઈઓ-બહેનો બેઠાં છો. કહો, તમારા કોઈના ઘરમાં એક નાનું વાસણ-વાટકી કે ડીસ આવશે તો તમારું ક્યું દણદર ફીટી જવાનું? ક્યા બંગલા બંધાઈ જવાના? છે કોઈ લાભ? વિચાર કરો આ મૌંઘવારીના જમાનામાં લહાણી દેનારને ૮-૧૦-૧૫ હજારનો ખર્ચો થાય અને જેનું પરિણામ શૂન્ય. વાટકી લઈને અહીંથી બહાર જશો અને દેનારની જ નિંદા કરશો? કેવી છે વાટકી? આપણો તો મેડામાં જૂનો કચરો પડ્યો છે તેમાં કચરો વધ્યો!

જો આવું જ કહેવું છે તો શા માટે આ પ્રથા નથી તોડતા? જેમાં કંઈ જ લાભ ન હોય તે શા માટે ચાલુ રાખવું? વિચારો! ઘણા બિચારા એવા સાધારણ માણસો હોય છે કે જેને શારીરિક-માનસિક શક્તિ હોય છે કે જે મોટી-મોટી તપશ્ચર્યા કરી શકે પણ આર્થિક સ્થિતિ ન હોય તો તેઓ

તપશ્ચર્યા કરી શકતાં નથી. તેઓ કહેતા હોય છે કે અમને તપ કરવાની શક્તિ તો છે પણ સમાજ સાથે ઊભા રહેવાની શક્તિ નથી. બંધુઓ! આપણા સમાજના ભાઈઓ-બહેનો જો આવાં કારણો તપ ન કરી શકતાં હોય તો તે તપની અંતરાય આખા સમાજને લાગે છે. સામુદ્દરિક બાંધેલી અંતરાય સામુદ્દરિક ભોગવતી પડે. જે અનેક રીતે ભોગવાતી હોય છે. કેટલાક ગામોમાં ઉપાશ્રય હોય, આપણો સમાજ પણ મોટો હોય, સાધુ-સંતોનો યોગ પણ થતો હોય પણ સમાજમાં કોઈ વ્યક્તિ બરા દિલથી ધર્મ કરી ન શકતી હોય. ધર્મ કરવાના ભાવ જ ન જાગે! એવાં-એવાં ગામ હોય છે કે સાધુ-સાધ્વી ત્યાં ચાતુર્માસ જાય. કેટલી મહેનત કરે પણ સમાજમાં ધર્મ કરવાનો ઉલ્લાસ જ ન જાગે. આ છે સામુદ્દરિક અંતરાય-કર્મનું સામુદ્દરિક ફળ!

બંધુઓ! માફ કરજો. પણ મોટાં શહેરોમાં તો લાણી દેવાની competition ચાલે છે! એક વ્યક્તિ ૨૫ રૂપિયાવાળું વાસણ આપે તો બીજો ૧૦૦નું આપે, તો ત્રીજો ૫૦૦ નું આપે. એટલું જ નહીં, સોનાની ચેનો ને વીટીઓ અપાય! હું તમને પૂછું છું કે તમારી મહામૂલી તપશ્ચર્યા શા માટે આટલામાં વેચી દો છો? જે તપશ્ચર્યા અનંત-અનંત કર્મનિર્જરા કરી આત્મશુદ્ધિ કરે છે તેનું મૂલ્ય સ્ટીલ-ચાંદી કે સોનામાં આંકો છો! મારા ભાઈઓ! બહુ ભ્રમમાં છો, ભૂલાવામાં પડ્યા છો! નીકળો તેમાંથી બહાર. મનથી નિર્જય કરો કે તપ-ત્યાગના નિમિત્તે કોઈની પાસેથી લઈશ નહીં અને કોઈને દઈશ નહીં! હું આવી રીતે લઉં તેથી મારા જ સાધર્મી બંધુને મુંજાવું પડે, ખેચાવું પડે. સમાજ સામે ટકી રહેવા, દેવું કરવું પડે એવું પાપ નહીં આચરું! મારા શ્રીમંતુ ભાઈઓને તો હું પહેલાં કહીશ કે તમારી પાસે શક્તિ છે, સંપત્તિ છે તો એ ખર્ચવાનાં સ્થાન પણ અનેક છે. તમારા સાધર્મી ભાઈ કે જેની આર્થિક સ્થિતિ ન હોવાથી જીવન જીવવું પણ મુશ્કેલ છે. પહેલાં તો તેની ભાળ મેળવી ગુપ્તદાન આપે કે એ સુધ્યર થઈ જાય.

બીજી વાત, આજે રોજનાં હજારો પશુઓ કતલખાને જાય છે,

કારણ શું છે! તમારા ધરમાંથી પશુધન તમે કાઢી નાખ્યું. તેનું પોષણ તમે કરી નથી શકતા. તમે તો નથી કરતા પણ જ્યાં પાંજરાપોળમાં પશુઓને ઉછેરાય છે, તે પાંજરાપોળોને એવી સધર બનાવો કે ગમે તેટલાં પશુઓ આવે, તેઓ તેનું પોષણ કરી શકે. બંધુઓ! જ્યાલ રાખજો કે તમારી પાસે સંપત્તિ હોવા છતાં પણ તમે જો આ બાબતમાં બેદકરકાર રહો તો કતલખાને જતાં પશુઓની હિસાના પાપના ભાગીદાર તમે પણ છો. તમે તેમાંથી છટકી જઈ શકતા નથી. તમે કહેશો કે અમે પશુઓને કતલખાને મોકલવતા નથી. તે જાય તો અમે શું કરીએ! ના બંધુઓ! તમે જો આંખો બંધ કરીને બેસી રહેશો અને પશુઓને કતલખાને જતાં અટકાવવા માટે કંઈ જ પ્રયાર નહીં કરો તો અનુમોદનાનું પાપ તો વહોરી જ લ્યો છો!

હું તમને એ કહેવા માગતી હતી કે તપ સાથે દાનને જોડવા ઈચ્છો છો તો એ રીતે જોડો કે જેથી તમને આત્મિક લાભ થાય અને લેનારને દ્રવ્યલાભ થાય. કોઈ એવી સંસ્થાઓ, જીવદ્યા ખાતા, જ્ઞાનખાતામાં ગમે ત્યાં આપી શકો છો. પણ તપ સાથે વાસણ વગેરેની લાણી આપવાની કુ-પ્રથાનો હવે આ સમયમાં ત્યાગ થવો અત્યંત જરૂરી છે. માટે તમને સહૃદુને કહીશ કે આ ત્યાગ કરશો. આજના આ યુગમાં આ પ્રથા ઉચ્ચિત નથી. માટે એ કુ-પ્રથા જ છે. બસ વધુ ન કહેતાં સહૃદુ પ્રતિજ્ઞા કરો એવી ભાવના....

આ ચાતુર્માસમાં અનેક ભાઈ-બહેનોએ આવી પ્રતિજ્ઞા કરી, આખાયે ચાતુર્માસમાં તપ-ત્યાગ ઘણા થયા, પણ લાણી-પ્રભાવના નહીં, માત્ર નિર્જરના ધ્યેયથી જ તપશ્ચર્યા થઈ. સંઘનાં ભાઈ-બહેનોને ધન્યવાદ!

૪૩૧

કું આત્મા છું - ૨

કંટોનીર મહાવીર

૪૩૨

૪૩૩

કું આત્મા છું - ૨

કંટોનીર મહાવીર

૪૩૪

અપરાધને અલગિદા....!

વીતરાળ પરમાત્મા, અંતરજ્ઞાની - અનંતદર્શની, પ્રભુ વીર, જગતના અભ્ય જીવો સમક્ષ વાણીનો પ્રવાહ વળાવતાં, ભવ્યાત્માઓને મૌખનો માર્ગ બતાવી ગયા છે. મૌખમાર્ગની આરાધના સમ્યગદર્શન, સમ્યગજ્ઞાન અને સમ્યગ્યારિત્રથી થાય છે.

આ ત્રિ-રળની આરાધના વિભાવદશાને સંપૂર્ણ નાટ કરવા માટે છે. સંસારના સર્વ જીવો વિભાવમાં જીવી રહ્યા છે વિભાવ છે ત્યાં જ અમણા છે. સ્વભાવ છે ત્યાં સ્થિરતા છે. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં ત્યાજ્ય જો કેર્લ હોય તો તે વિભાવ છે. અંતરનો વિભાવ છૂટે, વૃત્તિઓ છૂટે તો બાંધ ત્યાગ સહજ છે.

વિભાવને સમજુ, વિભાવના પરિણામને સમજુ, વિભાવના પરિણામને સમજુ તેને દૂર કરવા માટે જ પૂર્વચાર્યોએ આવા પર્વોંકું નિર્માણ કર્યું છે. ડંમેશાં સંસારના વ્યવહારોમાં મરત રહેતો જીવ આવા પર્વોંના નિસ્ત્રેચ્છાની સ્વ તરફ વળી શકે, પોતે પોતાનું નિરીક્ષણ કરી શકે. પરમાં અશાંત રહેતો માનવ સ્વમાં શાંત થઈ શકે, માટે જ આ પર્વની મહત્ત્વા છે.

જૈન પરંપરાના પ્રત્યેક પર્વ સાથે તપ-ત્યાગ જોડાયેલા છે, શા માટે ? સારાયે જીવનની પ્રવૃત્તિ ખાવા-પીવાના કારણો જ છે. તેની પાછળ જ બધું પાપ છે, સંઘર્ષ છે, સારોયે સંસાર આ પ્રવૃત્તિ પાછળ જ છે. જ્ઞાનભર માટે માની સો કે માનવ-પશુ-પંથી તોઈનેય ખાવાનું જ ન હોત તો પ્રવૃત્તિ શું બચત ? મોટા આગનાં તાર્યો જ્યુધા-

તૃષણી કૃતિ માટે જ છે. માટે જો પર્વોના દિવસોમાં ખાવા-પીવાનું બંધ થાય તો તેની પાછળનો આરંભ-સમારંભ રોક્ઝાઈ જાય અને અમય પણ બયે. એ અમયમાં માનવ પોતા તરફ જોઈ શકે. આપણાં પર્વો મનોરંજન માટે નથી હોતાં પણ આત્મગિંદિસ માટે હોય છે. તપ-ત્યાગ વિજા આત્મરૂપ્દ્વિ થતી નથી. તેથી જ આપણા મહાપુરુષોએ પર્વો સાથે તપ-ત્યાગની મહત્ત્વા પણ ગાઈ છે.

આજે પર્વદિપિંજાજ પર્યુષણાનો અંતિમ દિવસ. આ સાત દિવસમાં ઘણાં ભાઈ-બહેનોએ તપશ્ચયર્યા કરી છે. પણ હવે કેર્લ ત્યાગ કરવાનો છે. એ શું ? પ્રથમ તો આપણાં અંતઃકરણાના ઊંડાણમાં જઈ પોતે-પોતાને નીરખીએ. વિચાર કરો ! કે આ સાત દિવસથી કેર્લ આરાધના તો તમે કરી રહ્યાં છો. જ્ઞાનની આરાધના અભ્ય પ્રકારે ન કીર હો પણ અહીં આવીને પ્રવચન સાંભળો છો તે શુત્રજ્ઞાન છે. માટે તે થઈ જ્ઞાનની આરાધના. વાણી સાંભળી તમારી શ્રદ્ધાને દર કરી. ચારિત્રની દાઢિથી કેર્લ ક્રિયા-અનુષ્ઠાન, સામાધિક-પ્રતિક્રિયા વગેરે કયર્યો અને યથાશક્તિ તપ પણ કર્યું આમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપની કેર્લ ને કેર્લ આરાધના તો તમે કરી. એ આરાધનાનું ફળ શું ? સાત દિવસથી વાણી સુણવારૂપ જ્ઞાનની આરાધના કરો છો, તેનું ફળ શું ?

પોતાના આત્મામાં ઊતરી, સ્વદોષોને જોવા, જોઈને તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો, દૂર થાય તો તે આરાધનાનું ફળ ! બંધુઓ ! પ્રથમ દિવસે જ મેં તમને તહુંં તહુંું કે સાત દિવસ સુધી સ્વ-નિરીક્ષણ કરી, આઠમે દિવસે દોષોને ધોવા તૈયાર થઈ જવાનું છે. સાત દિવસના અંતરનિરીક્ષણમાં અંતર શું કહે છે ? અપરાધોને વિદ્યાય આપવાની

સ્વીકૃતિ આપી કે નહીં તમારા અંત:કરણો ? બંધુઓ ! આ જીવ ૧૮ પાપોથી ઘેરાયેલો છે. નૈત્ય અને પાપો કર્યો કરે છે. બધાં જ પાપો સાથે, રાગ-દ્રેષના ભાવો જ આપણાંમાં સમતા કે ક્ષમા પ્રગટ થવા દેતા નથી. રાગ-દ્રેષ મંદ થાય તો જ ક્ષમા જાગો. ક્ષમા એ જીવનો પોતાનો સ્વભાવ છે. પણ રાગાદિ ભાવોએ એક ગુણાને આવર્યો છે. તેથી ક્ષમા આપણાં જીવનમાં પ્રેક્ટિકલ રૂપમાં આવતી નથી. ક્ષમા જાગ્રત ન થવાનું કરણા છે, આપણું અહે. અહે જ્યાં સુધી ગળે નહીં ત્યાં સુધી તૌધ જાય નહીં. તૌધ હટે નહીં ત્યાં સુધી ક્ષમાગુણ આવિભૂત થઈ શકે નહીં.

આવી છે આ સાંક્ષણ. પ્રથમ કરી અહે. તેને જ જો તોડી ગાયીએ તો ડાર્ય સરળ થઈ જાય, પ્રભુ મહાવીરના જીવનની વાતો ઘણી કરી. તેઓ કેવળજ્ઞાન થયાં પહેલાં છદ્રસ્થ અવસ્થામાં જ્યારે વિચરતા હતા ત્યારે જ અહેંને ગાળી નાયો હતો. એટલે જ એમને કોઈ શક્તિ ન હતો. બયંકરમાં બયંકર પીડા દેનાર બ્યક્ઝિત પણ તેમને પ્રિય જાગી છે. જે ખોડોએ પ્રભુને પીડા આપી, તેને પ્રભુએ પ્રતિબોધ આપ્યો. જેણે પ્રભુને આમણાંતિક ઉપસર્ગ આપ્યો, તેમને સમજાવી-બુઝાવી-મુક્ષિતની રાહે ચકાવી દીધાં. આ છે તેમની ચરમ તોટિની કરુણા ! પ્રભુ મહાવીરે તેમના સારાયે જીવનમાં કરુણા જ વહાવી છે. ક્યાંય તેઓ વિષમતા જાવ્યા નથી. બંધુઓ ! પ્રભુ જેવી વીતરાગતા આપણા માથે દુષ્ટ હોય પણ આ જીવનમાં ઉપશાત ત્થાયી તો જરૂર જની શકીએ. જો આટલું થાય તો પણ કોઈ સાથે આપણી શક્તિના ન રહે.

હું તેમને પૂછું, તમારે મિત્ર કેટલાં ? બે-પાંચ-સાત-દસ. બસ મર્યાદા છશે. તો શું બીજા બધા જ શકું ? ના, એમ પણ નહીં. બાકીની

અક્ષિતાઓ પ્રત્યે માધ્યસ્થ ભાવ ! હા, પાંચ-સાત-દુશ્મન પણ કોઈ શકે ! પણ જૈન પરંપરાએ બહુ જ ભાવવાળી સૂત્ર આયું છે. મિત્ર મેસ્વ ભૂએસુ સર્વ જીવો પ્રત્યે મારી મૈત્રી. જ્યારે આ સૂત્રો બોલો ત્યારે તેમાંથી પાંચ-સાત દુશ્મનોને છાઢી નાખો એને બાકીનાં સર્વ મારા મૈત્રો, એમ નહીં જે તમારાથી પ્રતિકુળ વર્તે, તેમને ન માને તે તમારો શક્તિ, ને જે તમારાથી અકુકુળ હોય, તમને માનતો હોય તે તમારો મૈત્ર. આમાં કોઈ મોટી વાત ? આ તો પશુસ્યોમાં પણ હોય ! તું માનવ થયો તો તારી વિશેષતા શું ? તારી સામે સંઘર્ષ કરે, તારાથી જેણે વૈમનસ્ય હોય તેને પણ હૃદયથી ચાઢી શકે તો જ તું સાચો જૈન ! જૈન પરંપરા આવી મૈત્રી શીખવે છે.

પ્રભુ મહાવીરના સાધનાકાળમાં ઘટિત થયેલ એક પ્રસંગ આપણાને મૈત્રી શું કોઈ શકે કે બતાવે છે ! અગવંત ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા કરતા-કરતાં અસ્થિગ્રામ પદ્ધારે છે. ગામ રદ્દન ઊજજાડ થઈ ગયું છે. ગામની સુંદરતા નાણ થઈ ગઈ છે. જ્યાં ત્યાં છાકછાંનાં છદસાં થત્ર-તત્ર પડ્યા છે. આખુંયે વાતાવરણ બયાનક દુર્ગંધથી વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે. એ નગરકી બહાર એક યક્ષાયતન છે. જેમાં શૂલપાણી નામના યક્ષની મૂર્તિની સ્થાપના ગ્રામવાસીઓએ જ કરી છે. એકાંત-નિર્જન સ્થાન જોઈ એ મંદિરના એક ખૂલામાં સ્થિત થઈ ગયા.

શૂલપાણી યક્ષે જોયું કે કોઈ દિગમ્બર વૈષ્ણવી માનવ મારા મંદિરમાં આવ્યો છે. કેમ આવ્યો ? આ મારું સ્થાન ! તેમાં કોઈ આવી જ કેમ શકે ? અહે ને મમ બદ્દે જાગ્રાં અંતરમાં ! પ્રભુને પરેશાન કરવાનો વિચાર કર્યો એને બયંકર બિઠામણા રાક્ષસના રૂપમાં આવી જોરથી ચિંતાર કરે છે. તાન ફાડી નાખે એવું અદૃહાસ્ય કરી પ્રભુને

કરાવવા માગે છે. એની ગજનાથી મંદિરની દીવાળો ધૂજુ તોડી. દૂર દૂર સુધી ખવાજના પડણ પડયા. જેના તાને આ ઘોર અયંતર શાઢો અથડાયા તે ધૂજુ તોડ્યો પણ મહાવીર વિનિષ્ઠિત ન થાય. તો શૂલપાણિએ અયંતર સ્થિતનું રૂપ બનાવી ત્રાંત નાખી. હુંકાર તર્યાર. પણ મહાવીરના તાન સુધી પહોંચતો નથી. પ્રભુનું એક રવાઙું પણ ડસ્યું નથી. અયની તો વાત જ ઝ્યાં કરવા ?

શૂલપાણિ પોતાની સર્વ શક્તિથી પ્રભુને ધ્યાનભંગ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, પણ સામે પ્રતિક્રિયા કેર્દ થઈ નહીં તૈથી વધારે ગુસ્સે થાયો. જ્યારે તોઈ પણ વ્યક્તિત્વે અન્ય વ્યક્તિત્વ ઉપર વૈરની ભાગના જાગે છે, વૈરનો બદલો લેવા પ્રયાસ કરે ત્યારે એ હુંચ્છે કે સામી વ્યક્તિત્વે ગુસ્સે કરું. પીડિત કરું. ત્રાસ આપું. પણ જો સામી વ્યક્તિત્વ શાંત-સ્થિર રહે તો પેલાને વધુ ગુસ્સો આવે. એની હુંચાની રૂપ્તિ ન થાય તૈથી તેનું વૈર વધુ હુંકારો મારે. એને તેણે બિંકરાળ બિષધરનું રૂપ ધારણા કરી જોર-જોરથી હુંકાર કરવા માંડ્યા. આસપાસની છવા જાણો બિષમય થઈ ગઈ, તેના હુંકારના પડચા ચારે બાજુ પડવા માંડ્યા. પણ મહાવીર અચલ, અડોલ-નીષ્ઠાંપ ! !

અત્યાર સુધી મહાવીરના શરીરને એણે સ્મર્ણ નો'તો તર્યાર. છવે એકસાથે અનેક કીંચીના રૂપ બનાવી પ્રભુનાં એક-એક રોમમાં ડંખ દીધા. આખા શરીરમાં પીડા થઈ રહી છે. કીંચીનો એક ડંખ પણ અલભલા ઓદ્ધાને ખળભળાવી મૂકે. પણ પ્રભુને એની પણ અસર નથી. એરે ! છાથીનું રૂપ થઈ પ્રભુને સ્ફૂર્ણમાં પડકી જમીન પર પટકે છે. ઉપર પોતાના બદ્દો પગો તિખો રહી જાય છે. છતાં મહાવીર મેરુ જેવા જ નિશ્ચાલ-ગંભીર. તેમની ધ્યાનસમાધિ તૂટતી નથી ! બંધુઓ !

વિચાર કરજો. પ્રભુની આત્મા-મર્યાદા કેવી છશે. સ્વા-સ્વરૂપની રમણાત્મામાં કેવી ખીન છશે ?

શૂલપાણિ તોધથી વ્યાકુળ થઈ તોડ્યો છે. વૈરની રૂપ્તિ થતી નથી. અંતર વૈરની આગથી અડભાડ બજી રહ્યું છે. તૈને થાય છે કે આ તે માનવ છે કે તોઈ દેવ ? તૌણ છે ? આટાટાંદું તર્યારો પણી જરા પણ ચંચળ થતો નથી ! શું કરું હું ? તર્હા રીતે મારા મનકે તૃપ્ત કરુ ? વિલ્લ્યાળતા વધી પડી !

ત્યાં તો મધુર ઘંટડી જેવો સ્નેહાળ સૂર સંભળાયો : ‘શૂલપાણિ ? શાંત થા ! શા માટે વૈરની આગમાં બળે છે ? તારે જે કેર્દ કરવું છોય તે કર મારા ઉપર ! પણ તું બુલી ગયો ? હું તો તારો મિત્ર છું. પરમ સખા છું. તારો પર મને અસીમ પ્રેમ છે શૂલપાણિ !’

મહાવીરના મુખથી આવી પ્રેમાદા વાળી સાંભળી શૂલપાણિનો જુસ્સો ઓસરવા માંડ્યાં. એ વિચારે છે, આ માનવ શું બોલે છે ? હું એને આટલી પાડી આપું છું એને બદલામાં એ મને પ્રેમ આપે ? એ કહે છે :

‘માનવ ! હું તને આટાંદું દુઃખ આપું છું એને તું કહે છે, હું તારો મિત્ર છું એ કેવી રીતે ?’

‘છા, ભાઈ ! તું માત્ર મારો મિત્ર જ નહીં, આખા જગતનો મિત્ર છો.’

આ ગળી વધુ વિનિષ્ઠ ! આજ સુધી મને તોઈએ મિત્રરૂપે સ્વીકાર્યો નથી. આટલા પ્રેમથી તોઈએ મારી સાથે વાત કરી નથી. આ તૌણ છે ? શૂલપાણિ નરમ થઈ ગયો.

પ્રભુએ જોયું કે યક્ષનું છદ્ય પીદળવા માંડયું છે. તેના એંદરનું વેર શાંત થવા માંડયું છે એટલે પ્રભુએ મોકો જોઈ તેના છદ્યને વધં શાંત તથા નિર્મણ કરવા કહ્યું :

‘શૂદ્રપાણો, વિચાર તો ખરો ! ગયા ભવમાં તું તોણા હતો ? તેં કેટલી સેવા કરી સહૃદ્દની, અને તારા મૃત્યુના તારણાશપ તું અન્યને માને છે પણ ખરેખર તારા મોચનું તારણા તું જ હતો. અન્ય તોઈ નહીં ! તોઈ તોઈને મારી શકે નહીં, જિવાડી શકે નહીં ! જરા વિચાર શૂદ્રપાણો, જરા વિચાર !’

શૂદ્રપાણો વંતર દેવ હતો. અગધિજ્ઞાનથી એ જાણતો હતો કે પૂર્વભરે એક સાર્થવાળને ત્યાં છણ-પુષ્ટ બળદ હતો. સાર્થવાળને એ ઘણો પ્રિય હતો. એક વાર આ સાર્થવાળ પોતાના સાર્થને ઉર્ધ્વ વ્યાપાર અર્થે નીકલ્યા છે. સાથે માલ અરેણાં અકેઠ ગાડાંઓ છે. આ ગામ પાસે એક બિંશાળ નદી હતી. પણ તોઈ તારણો તેમાં ખૂબ કીયાદ ભરાઈ ગયો હતો. એ સાર્થવાળને ખરું ન રહી અને બધાં જ ગાડાં નદીમાં ડોયાં. ગાડાં કીચડમાં ફુસાઈ ગયા, નીકળો જ નહીં. આ બળદ બહુ જ શક્તિશાળી હતો. તેને સહૃદ્દી આગળ જોડ્યો. અને તેણે ખૂબ જ મહેનત-કીર, એક-એક ગાડાને કીચડમાંથી બઢાર કાઢ્યાં. પણ આટલી શક્તિ વાપરવી પડી તેથી તેના શરીરને ખૂબ ધક્કો પડ્યોંથ્યો. નદીના સામે કિનારે બળદ બેસી પડ્યો. તે જીઓ થઈ શક્યો જ નહીં. તેના માલિકને બહુ જ પ્રિય એવો એ બળદ-આ રીતે ભાંગી પડ્યો તે માલિકથી સહન ન થયું.

સાર્થવાળ બે-ચાર દિવસ રહી બળદનો ઔષધાપચાર કરાવ્યો પણ તેમ બળદ સારો થાય એવું જાગ્યું નહીં. આખો સાર્થ

અટકીને બેઠો છે. એ પણ આદે તેમ નથી. તેથી સાર્થવાળ આ ગામના મુખીને બોલાવી બધી વાત કરી. ઘણું ધન આપ્યું અને બળદની આરી રીતે સારવાર કરવા કહ્યું. સારો થયે પોતે આવીને લઈ જરો એમ પણ કહ્યું. મુખીએ સ્વીકૃતિ આપી. તેથી સાર્થવાળ બળદને ત્યાં જ છોડી આગળ વધ્યો.

એહી ગામમુખીએ બે-ચાર દિવસ તો બળદનો ઘ્યાલ કર્યો. પણ પણી ધનનો લોભ લાગ્યો. તેથી બળદને તેણે રઝળતો મૂકી દીધો. દવા તો નહીં પણ ખાવા-પીવાનું પણ બંધ કરી દીધું. બળદને પીડા વધતી આતી, એક તો બીમાર શરીરની પીડા, બીજી ભૂખની પીડા. વાકુળતા વધી. સંહૃદી જીવ છે. સમજે છે. તેથી મુખી પર તેને વેરકી આગવા આગવા માંડી. કેટલાં દિવસે બળદ રક્પી-તરપીને વગર દવાએ, વગર અણ-પાણીએ તરફકી-તરફકીને મર્યાદ.

મરીને છલકી જાતનો વંતર દેવ થયો. એને આ યોનિમાં કેમ આગવું પડ્યું એ અગધિજ્ઞાન દ્વારા તો જાણ થઈ કે શું બન્યું છે ! મુખી પર અયંકર તોધ આવ્યો. મુખીનો ખૂબ બહોળો પરિવાર હતો તે બધાને પોતાની શક્તિ વડે મારી નાંદ્યા. મારીને તેનાં શબ એવી જાયાએ નાખી દીધાં કે તોઈ તેનો અનિન્દ્યાનુભાવ ન કરી શકે. શબ સડે, ગીધજાં-ખાજ-કૂતરા વળોરે એ મરેલા શરીરમાન માંસને ખાઈ જાય અને છાડકાં પડ્યાં રહે. જાણો એક ઢગલો થઈ ગયો છાડકાંનો.

મુખીના પરિવારને માર્યા પણી પણ આ વંતરનું વેર શાંત ન થયું. તેણે તો એ ગામના એક-એ પરિવારને રોજ મારવા માંડયો. અને બધાના શબકી એ જ દશા ! ગામની બહાર તો છાડકાનાં ઢગ ખડકાવા માંડયા. ઘણા દિવસો સુધી આ ડમ થાય્યો. ગામમાં બાકી

રહેલાં માણસો ભયથી જીવે છે. હ્યારે હ્યા પરિવારનો વારો આવી જશે એ ખખર નથી. પણ તોઈ એક બુદ્ધિમાન માણસે વંતરને પ્રાર્થના કરી. તેની મૂર્તી સ્થાપવાનું વરન આયું કે આ ઘોર હિંસા બંધ થઈ. ગામના માણસોએ ગામની બહાર પાદરમાં મંદિર બાધી તેમાં આ યદ્યની મૂર્તિની સ્થાપની કરી. ગામકું નામ તો બીજું કેર્લ છતું પણ ગામ બહાર કાની-કાની ટેક્ચરીઓ જેવડા છાડણંના ફાલા થવાથી, ગામકું નામ અસ્થિગામ એવું પડી ગયું. અસ્થિ એટલે છાડકાં.

પોતાના પૂર્વભવને વિયાર્યો : મહાબીર કહે છે :

‘આઈ ! વિયાર તો ખરો ! કે આટાઓટા જીવોને માર્યા પણી પણ તારા વેરની તૃપ્તિ નથી થઈ ! રાત ને દિવસ નું વેરની ભીષળા આગમાં જાતી રહ્યો છે. તને ક્યાંય શાંતિ નથી. હ્યારે તારું વેર કૃપ્ત થશો ? તેં આ બધાં જ જીવો સાથે મૈત્રીભાવ ન રાખ્યો હોત તો આજે તારી આ દરા ન હોત ! તારી આ સ્થિતિનું સર્જન તેં જ કર્યું છે ! માટે હે યદ્ય ! હું તને મિત્રભાવે કહું છું, હું શાંત થા ! વેરને ભૂલી જા ! મને તારા પર અનહં પ્રેમ છે ! એવો જ પ્રેમ તું જગતના સર્વ જીવો પર ફેલાવી દે ! તારા દિલક્ને શાંત કર !’

આગવાનની આવી મીઠી વાણી સાંભળી શૂલપાણી ઠરી ગયો. તેનાં રોમ-રોમમાં શીતળતા પ્રસરી ગઈ. પ્રભુનાં ચરણમાં પડી કંઈ તોઈને ન મારવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, શાંત થઈ ગયો !

પ્રભુ આપણાને પણ આવા ક્ષમાના પાઠ શીખવે છે. આપણા પર તો એવા મરણાંતિક ઉરસર્ગ આગવાની સંભાવના નથી. નાનાં-નાનાં નિભિત્તોને પણ આપણો સંભળ નથી કરતાં અને તરત તોધિત

થઈ હેઠીએ છીએ. તોઈ ભૂલ કરે કે તરત આપણાને તૌધ આવે છે. જરા પણ ભૂલને જતી તરી શકૃતા નથી. તે વખતે ખામોશા થઈને વિચારી શકૃતા નથી કે સામી વ્યક્તિએ જે સંયોગોમાં આ ભૂલ તરી એ સંયોગોમાં જો હું હોઉં તો હું પણ એ જ ભૂલ કરું, તો પછી બીજા ભૂલ કરે હ્યારે કેમ એને માફ ન કરી દઉં ? માફી આપવી, ક્ષમા રાખવી તે બહુ મોટી વાત છે.

અને તેનાથી પણ મોટી વાત છે, આપણો જેમના પ્રત્યે અપરાધ કર્યો છે તેની પાસે ક્ષમા માંગવી. ક્ષમા નહીં માગવાથી જ મતભેદ અને પણી મતભેદ વધતા જાય છે. માણસના અંતરથી એહે ગર્યા હોય તો જ એ ક્ષમા માગવા જઈ શકે. અન્યશા તો તેને એમ થાય કે હું જેની પાસે જઈશા, એ મને કહેશો : કેમ આવવું પડયું ? તારી ભૂલ હતી એટલે આવ્યો ને ! તો તો હું નીચો દેખાઈશ ! હું કાઈ નીચો છું ? પણ ના બંધુસ્થો ! એમ નથી. ક્ષમા માગવાવાળો મહાન જ હોય છે. તેની અંદરની એહે ગળે તો જ એ ક્ષમા માગી શકે. સામાગાળો ક્ષમા આપે કે ન આપે પણ આપણો આપણાં અંત:કરણમાં ગાંડો બાંધીને નથી રાખવી. આ ગાંડ તો કરકું તારણા છે. શાસ્ત્રો કહે છે કે જે વ્યક્તિ વેરહેરની ગાંડ બાંધીને અંતરમાં રાખે છે તે તો અનજ્ઞાનુબંધીના અનુબંધ કરે છે અને પરિણામે કરકું જાય છે.

માણસ ગમે તેટલા તપ-ત્યાગ, વ્રત-ક્રિયમ કરતો હોય પણ જો અંતર વેરભાવથી બરેલું હોય તો તેનાં તપ-ત્યાગ નિષ્કળ છે. આવા માણસો એટલા જિદી હોય કે બધું છોડવા તૈયાર હોય પણ જેની સાથે તોઈ તારણો વેરભાવ થયો છે તે વેરને પોતે મરે તોય ભૂલવા તૈયાર નથી હોતા.

એવાં એક માજુને અમે જાણીએ છીએ. માહરાષ્ટ્રના એક ગામમાં અમે ગયાં હતાં. ત્યાં ૬૦-૬૫ વર્ષનાં એક માજુ ત્રણ વર્ષથી છંક-છંકના પારણો વર્ષીતપ કરતાં હતાં. રોજની ૫-૬ સામાન્યિક કરતાં હતાં. આર્થિક સ્થિતિ બહુ જ સારી. શરીર પર ૩૦ થી ૪૦ તોલા સૌંચું પહેર્યું હતું. અમે તેમના ઘરે ગૌચરી ગયાં. એક જ મોટા ઓરડામાં વચ્ચમાં પાર્ટીશાન, એક બાજુ વહુનું રસોડું-એક બાજુ સાસુનું. બન્નેએ વહોરાવ્યું. અમને સમજાયું નહીં કે આમ કેમ ?

ઉપાશ્રય આવ્યાં ત્યાં જ એ ગામનાં બીજાં બહેનોએ હછું, મહારાજ સાહેબ, આપ જ્યાં વહોરવા ગયાં હતાં ત્યાં શું થયું ? જે ઓઝા હતાં ને ? અમે હછું હા, અમને પણ આશર્ય થયુ. તો તેઓ કહે, મહારાજ સાહેબ, આપ પધાર્યા ત્યારથી અમારે કહેવું હતું પણ આપ અજાણ્યાં તેથી કીધું નહીં.

એ માજુ આટખી તપશ્ચર્યા કરે છે. ધર્મ-ધ્યાન કરે છે પણ એકના એક દીકરી અને વહુ સાથે કેર્દી જ વ્યવહાર નથી રાખતાં. હૃજ્જતના કરથી જુદા મહાનમાં રહેવા જતાં નથી. પણ એક મહાનમાં જુદાં રહે છે. દીકરો બહુ સંસ્કારી ને અણોલો છે. વહુ પણ એવી જ છે. તેનો દીકરો તો આ ગામના ઘણા મોટા માણસો પાસે જઈને રક્યો છે. દીકરાને આ વાત બહુ ખટકે છે પણ ડોશીને કાંઈ પડી નથી. મહારાજ સાહેબ, આપ સમજાવો.

અરે ! આટસાં વર્ષીથી જે તોઈથી ન સમજાયાં તે અમારાથી શું સમજશો ! હતાં સાંજે પ્રતિક્રમણા કરવા આવ્યાં ત્યારે પ્રયાસ કર્યો. પૂ. મોટાં મહાસતીજુએ તેમને હછું : માજુ, મારી એક વાત માનશો ?

માજુ તરત સમજુ ગયાં કે આજે મહારાજ સાહેબ ઘરે ગૌચરી આવ્યાં હતાં અને જોઈ ગયાં છે તેથી એ જ વાત હશે. તેઓએ જે જવાબ આયો તે માર્મિક હતો. એ કહે :

‘મહારાજ સાહેબ ! હું આપની એ વાત જ સાંભળવા માગતી નથી ! આપ બીજું જે કહેશાં તે કરવા તૈયાર છું. છંક-છંકના પારણાં કરું છું, તો અહુમ-અહુમનાં કરીશા. રોજની પાંચ સામાન્યિક કરું છું તો આછ કરીશા. તમે કહેશાં તે બધી લીલોતરીનો ત્યાગ જિંદગીભર કરી દઈશા ! એ સિંગાર્ય પણ આપ હણો તે કરવા તૈયાર છું ! પણ પહેલી વાત તો આપ મને કહેશાં જ નહીં. એ તો નહીં જ માનું !’

બંધુઓ ! હણો ! આને શું કહેવું ? તમારી સ્થૂલ દર્શિ આ માતાને ધર્મિષ કહે છે કે નહીં ? કેટલો તપ, કેટલો ત્યાગ ? પણ અંતરની વેરવૃત્તિઓનો ત્યાગ નથી કરવો. એ તો કહે મરીશા તો પણ વહુ-દીકરા સાથે નહીં બોલું ! આવા તપસ્વીઓનાં સમાજ બહુમાન કરાવે ! એને કેર્દી કેટસીયે માળ પહેરાવો ! પણ નહીં સાગતું કે આજે યુવાનોમાં ધર્મશ્રદ્ધા રહી નથી તેની તારણોમાં આ પણ એક તારણ છે ? ધર્મની કિયાઓ કરે પણ વેર-ઝેર ન છોડે !

અરે આ વેર-ઝેર થયાં હોય તે પણ કેટખી નાની વાતોમાં થયાં હોય ? તોઈ મોટી બધાંકર વાત પણ ન હોય ! આપણી અસહિષ્ણુતા કેવી-કેવી ગાંડો મજમાં બાંધી દે અને આ વૈરાનુંંધ અગોભવ ચાલે. ગ્રન્યોમાં આવા અનેક જીવોનાં વેરની વાતો આવે છે. સમરાદિત્ય કેવળી સાથે જ જીવને વેર હતું તે નવ-નવ અગ સુધી આવ્યું. નવમે અગે સમરાદિત્ય નિર્વાણ પામ્યા અને અહિનેશર્મા નામના તેમના વેરી

આત્માએ અનેત જબ્મ-મરણાની પરંપરા વધારી. અનેત સંસાર ભટકાવા યાચ્યો ગયો. બંધુઓ ! વેરની પરંપરા એટલી અચાનક છે કે જીવને તૈમાંથી જાણી મુક્ત ન થવા એ. માટે જ ખૂબ એતીને યાલગાની જરૂર છે. જો અનેત સંસારનાં દુઃખો ન જોઈતાં હોય તો જેની સાથે વેર-જેરના આવો હોય તૈની ક્ષમા માંગી, ક્ષમા આપી, વેરથી મુક્ત થઈ જશે.

પર્યુષણ પર્વની આરાધનાની સફળતા તો એમાં જ છે કે જ્યારે આપણા અંતરની વિષમ વૃત્તિઓમાં સુધારો થાય. પર્યુષણાની સફળતા એમાં ન માનશો કે આપણો ત્યાં ઉપાશ્રયમાં કેટલં માણસ વ્યાખ્યાનમાં આવ્યું ? કેટલી વધુ તપશ્ચર્યા થઈ ? લોકો આવીને કહી જાય છે : મહસતીનું ! આપનું આ ચોમાસુ સફળ ! રોજ ૨૫૦૦-૩૦૦૦ માણસ વ્યાખ્યાનમાં આવતાં હતાં. વર્ષી ૧૫૦-૨૦૦ તપશ્ચર્યા થઈ. વાળ-વાળ થઈ ગઈ ! ના, હું એમાં સફળતા માનતી નથી. ગમે તૈટલું માણસ આવે કે ગમે તૈટલી તપશ્ચર્યા થાય પણ જાટયા પોતાને સુધારી શક્યા, ત્થાયોને મંદ હરી શક્યા, રાગ-દ્રેષ્ણને પાતળા પાડી શક્યા અને આત્મસંશોધનની જેની સાધનાની દર્શિ ખૂલ્લી એટલાએ જ પર્યુષણ ઉજવ્યાં. બાકી તો રુટિન છે, પરંપરા છે માટે સાબું, આવીને આવ્યા જગું. પછી ભલે એ અફ્રોઇન-નવાઈ કે માસખમણ હરી લે. પણ આત્મસંશોધન જાગત ન થયું, અંતરમાં વિકારો ના શમ્યા, સમતા, સમતા-ક્ષમાનો સ્પર્શ આત્માને ન થયો તો સરવાળામાં શૂન્ય !

ભૂલ હરી હોય તૈની ક્ષમા માંગીને, અને ક્ષમા માંગવા આવે તૈને ક્ષમા આપીને હળવા થઈ જશે. દિલજને થોડું વિશાળ બનાવો, થોડા ઉદાર બનો તો ક્ષમા સહજ થઈ જશે. બંધુઓ ! વિચારો તો

ખરા, જ્યાં તમારું કેર્દ ચાલે તૈમ ન હોય ત્યાં કેવા નરમ થઈ જાવ ! નોંધર હોય તો શોઠ પાસે નરમ ! અને તમે બધા શોઠ ! સરકારી ઓફિસરો, ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર-સેલ્સટેક્ષન ઓફિસરો પાસે કેવા ગરીબ ગાય જેવા થઈ જાવ. સખામ ભરો છો ! એના અપમાનજનક શાઢો પણ કેવી સાંભળી લો છો ! પમ એનું નામ ક્ષમા નથી. એ તો લાગારી છે. ત્યાં કેર્દ ચાલે તૈમ નથી તો શું હરો ? ક્ષમા તો એનું નામ કે તમારાથી નાનો છે, નીચો છે, એની કેર્દ ભૂલ થઈ ને તૈના પ્રત્યે ઉદાર દિલે સમતા રાખી શકો. એ તમારી ક્ષમા માંગો તો પ્રેમ-પૂર્વક એવી પીઠ શપથપાવી એને આશાસન હરી શકો તો જ તમારી બહાદુરી, કહું છે :

ક્ષમા સૌછંત્રી ઉસ ભુજંગનો, જિસકે પાસ ગરસ હો
ઉસનો ઊંચા જો દંતહીન, વિષરહિત, વિનીત સરસ હો.

વિષધર સર્વને છંછોડો એ ન હરકે તો તૈની વિશોષતા, પરંતુ જેની દાઢમાંથી ઝેર તાઢી ખીંદું છે, જે નિમિદ્ય થઈ ગયો છે એ સાપ ન હરકે તો તૈમાં હરી મોટી નવાઈ ? તો શક્કિત હોવા હતાં ક્ષમા માગનારને છડ્યૂત ન હરતા, તૈના પ્રત્યે તિરસ્કાર ન દાખવતા, પ્રેમપૂર્વક તૈની વાતજો સ્વીકાર હરી છંદળના શાદ્દ આવે ક્ષમા આપી દેજો.

જાણો છો બંધુઓ ! જે માણસ અંદના વેર-જેર સાથે જરૂરી મરે. તૈને કેવી ગતિમાં જગું પડે છે ? ઝેર જીવ-જંતુની ઓનિમાં, ઝેરી વનસપતિના રૂપમાં કે પછી સાપ કે વીંછીની ગતિમાં ! બોલો ઊંચાં જગું છે મરીને ! શું હિંદુઓ છો ? મોક્ષ ! અરે ભાઈ ! મોક્ષ તો બહુ દૂર છે, નજીક નથી. એટલું તો હરો તે દુર્ગાત્મિ ન થાય ! જો વેર-જેર અંતરમાં

સંઘરી રાયાં તો પરિણામ દુર્ગતિ જ છે એ નિશ્ચય માનજો. માટે જ અંતરને શુદ્ધ કરી, સદ્ગતિ મળે એટલો પ્રયાસ તો કરી યો.

જમ વૈર-ઝર શવામાં તૌર્ણ વાર નાનું નિમિત્ત જ તારણાભૂત હોય છે તેમ એ વૈર-ઝરને શાંત શવામાં પણ નાનું નિમિત્ત જ તામ કરી જાય છે. કુછમાં બનેલી એક ઘટના હું તમને કહું :

એ ભાઈઓ હતા. ખૂબ શ્રીમંત. બાપનું ધર ઘણું હતું. બજે પ્રેમથી રહેતા હતા. એક-બીજા વગર ચાલે નહીં એટલો ગાડ પ્રેમ એ ભાઈઓ વચ્ચે હતો. બજે એકબીજાને સાયવવા-સંભાળવા માટે બધું જ કરી છૂટા. માતા-પિતા પરલોક સિંધાવી ગયા અને ઘરમાં સંઘર્ષ ગિયો થયો. બજે ભાઈઓની પદ્ધીઓને બનતું નથી, બહું જ નાની જાબતમાં શરૂ થતો કલણ, મૌટું રૂપ ધારણ કરવા માંડયો. રોજની અશાંતિ ચાલુ થઈ ગઈ. ભાઈઓથી આ સહેગાતું નથી. અંતે જુદા થવાનો નિષ્ણય લેવાયો.

બાપની પુષ્ટ સંપત્તિના આગ પડ્યા. બધી રીતે જરાખર શાંતિથી આગ થઈ ગયા. બનેને સંતોષ છે પણ સુંદર તોતરકામગાળી એક તાચની બરી માટે વાટ-બિંગાડ ગિયો થયો. એ જમાતામાં તૈની કિંમત વીસ-ત્રીસ રૂપિયાની છશો, આદે બસો-ત્રણાસો કદાચ થાય ! પણ કિંમતની વાત ન હતી ! બરણી પર કરેલી નકશી, ખાંખ અને મનને જોખાવે એવી હતી. બરણી જચારથી ઘરમાં આવી ત્વારથી બધાને જ બહું ગમતી હતી. તે બેનેને જોઈએ છે, તૌર્ણ છોકવા તૈયાર નથી, બરણીના ગમે તેટલા પૈસા દેવા તૈયાર છે પણ બરણી છોકવા તૌર્ણ તૈયાર નથી. કરવું શું ? એ ટુકડા થાય તેવી ચીજ પણ નથી.

અને બંધુઓ ! તમે માનશો ? આ બિંગાડ તૌર્ણના દરવાજા ખખડાવ્યા ! બરણી તોના આગમાં જાય તે માટે વકીલો સામ-સામા જડવા માંડયા. સમય વીતતો ચાલ્યો. એક-બે-ત્રણ વર્ષ, વર્ષ પર વર્ષ વીતે છે. સમય-શાક્ટે-સંપત્તિ-ઈજજત બધો જ વ્યા થઈ રહ્યો છે. ચુઠાંદો બેમાંથી એકની પણ તરફેણમાન આવતો નથી. જેમ-જેમ સમય જાય છે તેમ વરતો પ્રશ્ન થઈ ગયો. બંનેમાંથી તૌર્ણ નમતું જોખવા તૈયાર નથી. પૂછજો તમારા મનને ! આ દ મગાંદશા છે ને તમારી ? ગમે તે ક્ષેત્રે હો પણ નમવા તૈયાર નથી. છાતી કાઢીને જ સામા આવ છો ! આ બંને ભાઈઓને પણ આમ જ ચાલી રહ્યું છે.

ત્યાં તો એક ઘટના ઘટી. એક વાર નાનો ભાઈ તૌર્ણમાં આવ્યો છે. આજે તારીખ છે. થોડીવાર થઈ, મોટોભાઈ આવ્યો. બહાર બૂટ ઉત્તાર્યા. ત્યાં તો વરસાદ આવવા માંડયો. મોટા ભાઈએ જોયું કે એક કીમતી મોજડી ત્યાં પડી છે. મખમલની મોજડી ને ઉપર મોતી ભરેલાં. મોટા ભાઈ ઓળખી ગયો. આ તો મારા નાગ ભાઈની મોજડી ! વરસાદના છાંટા મોજડી પર પડશો તો મોજડી ખરાખ થઈ જશો. એણો મોજડીને અંદર મૂકી દેવા માટે વાંકા વળી મોજડી છાથમાં ટીધી. જરાખર એ જ સમયે નાનો ભાઈ તૌર્ણ રૂમમાંથી બહાર આવ્યો. એણો મોટા ભાઈના છાથમાં પોતાની મોજડી જોઈ ! તે થંલી ગયો. એરે ! આ શું ? જે ભાઈના પ્રેમને બિસારી દર્દ હું એની સામે તૌર્ણ એકચો છું ને એ જ ભાઈ મારા પગની મોજડી ઉપાડે છે ! ધિક્કાર છે મને ! આજ સુધી હું મોટા ભાઈને ઓળખી શક્યો નહીં ! એ દોડીને મોટા ભાઈના પગમાં પડી ગયો. રડવા માંડયો !

મોટા ભાઈ ! મને માફ કરો. હું બૂધી ગયો. વસ્તું જોછમાં

અને મારા અભિમાનના નશામાં મેં તમને ઘૂંઘ દુઃખી કર્યા. મારે નથી જોઈતું હાઈ ! જે છે તે બધું તામદું જ છે ! એ બરણી પણ આપ જ રાખો ! નાના બાઈનું હૃદય નરમ થઈ ગયું છે. એના શાઢો સાંભળી મોટા બાઈ પણ ગદ્ગાદ થઈ ગયા. એ બોલી શક્કા નહીં. અંઘમાં પણી આવી ગયાં અને પગમાં પડેલા નાના બાઈને ઉઠાડી છાતીસરસો ચાંપી દીધો. બંને બાઈઓ એક થઈ ગયા. અંતરના ડોડાણામાં પડેલી પ્રેમ ભાવનાનો વિજય થયો. વેર-ઝેર ગયા. બંનેનાં અંતર નિર્મિંજ થઈ ગયા.

બંધુસ્થો ! એક નાના નિર્મિતે વર જીબાં કર્યો છતાં. પણ જિંકી શક્કા ન છતી. તેથી જ જ્યાં પ્રેમનું નિર્મિત મર્યાં, પ્રેમનો અનુભવ થયો ત્યાં વેરની ભાવ વિરમી ગયા. બંને વચ્ચેની દીવાલો તૂટી ગઈ. બધું જ ભૂલીને બંને બાઈઓ એક થઈ ગયા. આમ જ વેર-ઝેરની સમાપ્તિ હત્રવી છે !

આજે સંવત્તસરીનો દિવસ. સાંદે પ્રતિક્રિયા હરી ખણી આવેલા ૧૫૦૦-૨૦૦૦ માણસોને તમે ઘમાવશો. દર વર્ષ જેમ વ્યવહાર હરો છો તેમ હરશો. પણ ના, હું તહું છું બધાને ઘમાવવાની જરૂર નથી. આટલા જોડોમાંથી પાંચ-સાત-દસ વ્યક્તિત્વ કે જેના માટે ખરેખર તમારા મનમાં હેર્ટક વિરોધની ભાવના છે. વૈમનર્ય છે, મતભેદ છે એટલી વ્યક્તિઓને જ ખાસ ઘમાવજો. એના પગમાં પડજો. એ તમારાથી ઉમર, સત્તા કે સંપત્તિમાં નાનો હોય કે મોટો ! પણ એને ઘમાવજો. જેણે તમારી સાથે દુર્ઘટાર કર્યો, કે તમે જેણે કુટ શાઢો હણી અપમાન કર્યું હોય તેવા બધા જ જીવને પ્રેમથી ગળે લગાડી જ્ઞામા માગજો અને જ્ઞામા આપજો. પર્યુષણ પર્વતી-સંવત્તસરીની સફળતા એ જ છે શક્કુને

બનાવી દો.

તમે તો બધા હું શૂરવીર છો. જ્યારે હોઈ તમારી સામે વિરોધી બનીને આવે છે, ત્યારે તમે પણ તેને બહાદુરીપૂર્વક હંકેતા છો છો કે તું શું સમજે છે તારા મનમાં ? તું શોર થે તો હું સવારોર છું. મને બધુંય આવકે છે. હું હોઈ તમ નથી ! બંધુસ્થો ! હું તો હણીશ કે એકવાર તો પ્રભુ મહાવીરને સામે રાખી પ્રભુને કહે કે હે પ્રભુ ! હું પણ તારાથી હેર્ટ તમ નથી ! તું મરણાંત્રિક ઉપસર્ગ આપનાર સામે જ્ઞામા રાખી શકે છે તો હું પણ તેવી જ જ્ઞામા રાખી શકું છું ! તું પરમાત્મા જવ્યો તો હું પણ બની શકું છું ! મારામાં પણ તારા જેવું જ પરમાત્માન્ય પડ્યું છે. હું હેર્ટ તારાથી તમ નથી ! આમ એકવાર તો હરો ! તમારી શક્કિતને તમે ઓળખી લો ! મહાવીર જે હરી શક્કા તે આપણો પણ હરી શકીએ છીએ ! જ્યાં સુધી સાપણો ગીર્યોદ્સાસ સ્કુરાયમાન થયો નથી ત્યાં સુધી જ આપણો બક્ત અને પ્રભુ ભગવાન ! પણ જ્યારે આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશો રહેલ અનેત વીર્ય ઉદ્યાસીત થઈને પ્રોક્રિટકલ થઈ જશો ત્યારે આપણો પણ ભગવાન !

જેણામાં ભગવાન બનવાની શક્કિત પડી છે તે શું જ્ઞામા ન ધારણ હરી શકે ? જરૂર હરી શકે. વળી બંધુસ્થો ! જેની સાથે આપણો વેરભાવ હોય છે તે પણ હોઈ ભૌતિક તારણાથી જ હોય છે. તાં તો આર્થિક પ્રશ્ને વૈમનર્ય થયું છશો, તાં તમારી પ્રતિષ્ઠાના તારણો સંઘર્ષ જીભો થયો છશો, તાં તમે સત્તાધીશ હશો અને તમારી મયદિં નહીં જળવાઈ હોય. આમ હોઈ ને હોઈ ભૌતિક વ્યવહારના તારણો જ વિરોધ જીભો થયો છશો ! હવે એ બાબત પર વિચાર હરો કે જે સત્તા,

પ્રતિષ્ઠા કે ધન માત્ર એક ભવનું જ સાથી છે ! અહીં તમારી પ્રતિષ્ઠા છે અને થાય કે મને તોઈ પૂછતું નથી. પણ તાકે મરીને કેંદ્રમૂળમાં ઉત્પાદ થશો ! બહુ પ્રિય છ ને કેંદ્રમૂળ ! તો ત્યાં જ જવું પડશો ! ત્યારે તોણા પૂછવા આવશો કે બાઈ કેમ છો ? અરે ! એક સ્વતંત્ર શરીર પણ નહીં મળો ! એક શરીરમાં અનેત જીવોની સાથે રહેવું પડશો ! આલુ કે તંદાને છાથમાં લો છો. તેમાં અનેત જીવો છોય છે. તેને જોઈને એમ થયું છે હ્યારેક કે તાલનો પ્રતીષ્ઠિત માનવ, તાલનો સત્તાધીર આજે આમાં પુરાયો છે ! તાલ સુધી જેને લોભો માન આપે, સર્વાન તરે. બાઈ-બાઈ તરે એ બહુ ગમતું છતું તે આજ છેદાવા ને બેદ્ધાવા તૈયાર થયો છે ! ક્યાં ગઈ તેની પ્રતિષ્ઠા ? સત્તા ? શ્રીમંતાઈ ? તો બંધુઓ ! આવી ક્ષણિક વિશોષતાઓનાં માનની પૂર્તિ માટે તોઈ જીવો સાથે સંઘર્ષમાં ન ડિતરીએ ! એટથું તો નક્કી તરો ! ગર્વને ગાળી નાખો ! અહુંને ફેંકો છો ! બસ, પણ જુસો સર્વ જીવો સાથે સાપોખ્યાપ મૈત્રીભાવ જાણો છે કે નહીં ? મૈત્રીભાવનાના હાર્દને સમજો ! કેવી સુંદર ભાવના એમાં વ્યક્ત તરી છે, જે આપણા હૃદયને સ્પર્શી જાય -

મૈત્રીભાવનું પવિત્ર ઝરણું, મુજ હૈયામાં વહ્ના તરે,
શુભ થાઓ આ સકલ વિશ્વનું, એવી ભાવના ક્લિન્ય રહે.

આ જે જ પંક્તિમાં કેટલી ઉદાહ્ર ભાવના વ્યક્ત તરવામાં આવી છે ? મૈત્રીભાવને પવિત્ર ઝરણાની ઉપમા સાપગામાં આવી. ઝરણું તોને કહેવાય ? જેમાં નિર્મણ જળ નિરંતર વહેતું રહેતું છોય. વહે તે જ ઝરણું. પડયું રહે તે ખાખોયિયું ! વહે તે જ નિર્મણ રહે. પડયું રહે તે ગંધાઈ જાય. વળી વહેવાની જે હુક્કા છે તે નિરંતર થયા જ તરે છે.

રાત પડે સર્વ સંસાર સૂર્ય જાય પણ નદી કે ઝરણાન સૂતાં નથી, અવિરત ગતિએ તેનો અસ્થાયિત પ્રવાહ રાત-દિવસ વહ્ના જ તરે. એક સેંકડ માટે પણ એ થંબી જાય નહીં ! ઝરણાં પાસે તોઈ જાય ન જાય, તેનું પાણી તોઈ પીએ ન પીએ, પાણીનો તોઈ ઉપયોગ તરે ન તરે, પણ જ્ઞાન માટે પણ રોકાવાનું નામ નહીં. વહ્ના તરે, બસ વહ્ના તરે અને પોતાની નિર્મણતાને, પવિત્રતાને દૂષિત ન થવા દે ! આ તારણો જ સાપણા અંતરના મૈત્રીભાવને ઝરણાની ઉપમા આપી. મૈત્રીભાવ નિરંતર વહ્ના તરે, એક જ્ઞાન માટે પણ મૈત્રી-અમૈત્રી રૂપ ન બની જાય. નિર્મણતા અને પવિત્રતા ન છોડે, મૈત્રીના તાંડે જે તોઈ આવે સહુ એને પોતાના, તોઈ પરાયા નહીં.

વળી વહેતું ઝરણું સાપણાસ સર્વત્ર ઠંડક અને ડરિયાળી, પ્રસંગયા આપતું જાય. તેમ સાપણા અંતરમાં વહેતું મૈત્રીભાવનું ઝરણું માત્ર એક જ ભાવ સાથે વહ્ના તરે. આખ્યાયે વિશ્વનું, સકલ પ્રાણીજગતું શુભ થાઓ. તદી તોઈનું અશુભ ન થાય, બૂરું ન થાય. પણી એ જીવે અલે પોતાનું ગમે તેટથું બૂરું તર્ફ્યું છોય ! ગમે તેટલી પીડા આપી છોય ! સત્તાવ્યા છોય. અરે ! માન-પ્રતિષ્ઠા-ઈજજતને ધક્કો પણ્ણોચાકચો છોય છતાં સાપણા અંતરમાં તો એ જ ભાવ રહે કે તેનું અહિત તદી ન થાય. બસ, આ એક ભાવના જો અંતરમાં આવી જાય તો જીવને સમતા સાધતાં વાર ન સાગો. તદી તોઈનું બૂરું તરવું નહીં કે હંછલવું નહીં. આ છે સાચો મૈત્રીભાવ !

આજે જ્ઞાનપનાના આ અવસરે એક વાત મારે તહેવી છે તે એ કે મેં જોયું છે. સાંભળ્યું છે કે સમાજમાં તમારે તોઈ વ્યક્તિ સાથે કેર્લ વિરોધ છોય તો તે ખાસ તરીને અહીં આ ધર્મના જ્યેત્રે જ છોય છે.

તેમ આ ઉપાશ્રયમાં કે સંસ્થામાં આવો ત્યાં જ વિરોધ ! બહાર નહીં. બહાર તો સાથે બેસીને જમો. એકખીજાને ઘેર જઈને જમો ! અરે ! એટલું જ નહીં. એકખીજાને ત્યાં વ્યાવહારિક પ્રસંગ હોય તો આર દિવસ અગાઉ જાગ, બધું જ કામ ડોંશથી કરો. તેમને પૂરો સહયોગ આપો. પણ નહીં આવો તો દુશ્મન ! આ કેવી વિરોધી વાત ! બહારના ઝઘડા કે વેર-ઝેરને ભૂલવા માટે, ભૂલીને શુદ્ધ થવા માટે, અહીં આવવાનું છે. એના બદલે બહાર તો બધું બરાબર હોય અને અહીં આવો ત્યાં જ દ્રેષ્ટભાવ જિભરાય ! આ કેવી વિંદભના ! નથી જાગૃતું તમને કે બહું જ ખોટનું છે આ ? ચીજે પાપો કરીને આવો તો મંદિર-ઉપાશ્રયમાં ભગવાન કે ગુરુની સામે પ્રાયશ્ચિત્ત તરી શુદ્ધ થઈ શકો. પણ જો અહીં જ વેર-ઝેરની આવનાને પોષણ આપતો હો તો શું થશે ? માન છે ?

અન્ય સ્થાને કૃતં પાપમ् ધર્મસ્થાને વિમુચ્યતિ ।
ধર્મસ્થાને કૃતં પાપમ् બત્ર લેપો ભવિષ્યતિ ॥

એવા ચીકણાં-નિઝાયિત ઊર્મો બંધાશો, કે જે ઓગવ્યા વિના છૂટકો જ નથી. અરે તે પણ અત્યંત પરિતાપ સાથે ઓગવવાં પડશો. માટે વેર-ઝેરના આવો અહીં ધર્મસ્થાનકુમાં તો સાથે જઈને નહીં જ આવીએ. અહીં નવાં વેર જિભા નહીં કરીએ અને જૂનાં વેર-ઝેરના આવ કોઈ સાથે છશો તે પણ આ સ્થાને આવી, સંતના ચરણોમાં ભૂલી જઈશું અને છદ્યને ક્ષમાના ભાવથી ભરી દઈશું !....

બંધુઓ ! ધૈર્યની જરૂર છે. હ્યારેક ધર્મ-સ્થાનમાં આવીને સંતોની વાળી સાંભળીને બહાર કીઢાયો છો અને સ્થાનકના

કંપાઉન્ડમાં જ ઝઘડી પડી છો ! વાળી સાંભળો તો થોડીબાર તો ધૈર્ય રાખતાં શીખો ! પણ એ નથી બનતું ! અમને અમારા જીવનમાં એવા કટુ અનુભવ થાય છે કે સંગત્સરી જેવો મહાન દિવસ હોય-ક્ષમા-ધૈર્યના વિષયમાં એકેક વાતો સંતકા મુખેથી સાંભળો. સાંભળતાં-સાંભળતાં તો જાણો એવા સુંદર ભાવોમાં ઝૂલી જાય કે જાણો વાળી આર-પાર જિતરી ગઈ છે. પણ છજુ તો પ્રવચન પુરું થાય ન થાય ત્યાં તો આગ સળગી જિઠે. હોલમાંથી પણ બહાર ન નીકળો. સંતો પાઠ પર જિરાજમાન હોય તેમની મર્યાદા પણ ન રાખે ! વિચારો ! કેટલો ધીરજનો અભાવ છે ! આ દિવસો આપણાને ધીરજના પાઠ અણાવવા આવે છે. આપણો ધૈર્ય ધરતાં શીખી કેવાનું છે. મહાર્યાનો આ સંદેશો જીવાનો છે.

માનવામાં ધૈર્યતો હોય તો તેને કેટલા અનર્થથી એ બચાવી લે છે. એ એક ઐતિહાસિક વાત પરથી આપણો જોઈએ.

કોશાલનરેશ બહું બળવાન હતો. વળી રાજ્યની સીમા વધારવાની ખિંચા પણ ઘણી હતી. તેની પાડોશમાં એક નાનું રાજ્ય હતું. એ રાજ્યની સૈન્ય-શક્તિ ઓછી હતી. તેની આ દુર્બળતા જાણી કોશાલનરેશો તેના પર યકાઈ તરી. યુદ્ધમાં પેસો રાજ મરાયો. કોશાલપતિ જીતી ગયો. છબે જે સમયે જે રાજ મરણ પામ્યો તેની રાણી ગર્ભવતી હતી. તેણો વિચાર હર્યો કે અહીં રહેવામાં સાર નથી એટલે એ જે કેર્દ ધન-સાખ્યાણો છાથમાં આવ્યાં તે જઈને આગી ગઈ. રાજ્યની સરહદ વટાવી એક જંગલમાં ચાલી ગઈ. ત્યાં ઘાસની નાની ઝૂંપડી બાંધી રહેવા માંડી. બે-ત્રણ મહિના પછી પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેની પાસે જે

કેર્દી ધન છતું તૈના દ્વારા પુત્રનું પાયન તરીકી રહ્યી છે. ધીમે-ધીમે ધન ખૂટવા માંડચું તો જંગામાં લાડકાં કાપી નાજી ગામમાં વેચે છે. આમ એ જેમતેમ પુત્રને મોટો કરે છે. બાળક થોડો મોટો થયો. સમજણ આવી. માતા ક્ષત્રિયાણી છે. તૈનામાં ક્ષાત્રતેજ અર્થું છે. જંગામાં રહ્યીને પણ દીકુરામાં સુંદર સંસ્કારો રેડી રહ્યી છે. છોકરો ચતુર છે. એ યુવાન થયો. તૈનાં શરીરમાં શૌર્ય ફૂટી કીકુરયું છે.

દીકુરાને બધી રીતે યોગ્ય જોઈ રાણી કહે છે : બેટા ! છું
તારામાં ઘણી સમજણ આવી છે. મારે તને એક વાત કહેવી છે. બેટા ! તું તો હજુ પૈટમાં હતો ત્યાં જ તારા પિતા આ જગતમાંથી ચાલ્યા ગયા.
પણ મરતાં-મરતાં તારા માટે એક સલાહ આપી ગયા હતા. મને તહું
છતું કે ખાગનાર બાળકને મારા તરફથી શીખ આપજો કે ‘ગમે તેવી
પરિસ્થિતિમાં પણ ધૈર્ય ન છોડો.’ સાંભળી દીકરો એ બાપના વાક્સટ્ય
પર દ્રવી ઊઠયો. જે બાપ મારું મુખ પણ નોંઠું જોયું એ બાપને મારી
હિંતખિન્તા કેટલી ? તેણે માને વચ્ચન આયું : ‘મા ! ગમે તે ઓગો
પિતાની શિખામણાનું પાયન તરીશા. પ્રાણ દેરા પકશો તો દર્શશ પણ હું
અલાયમાન નહીં થાઓ !’ માને સંતોષ થયો.

યુવાન થયેલા દીકુરાને થયું, સાપણો છું શા માટે જંગામાં
રહેવું ? મા લાડકાં કાપીને જીવનનો ગુજારો કરે છે એમ શા માટે ?
એ માને કહે છે : મા, ચાલ આપણો કોઈ ગામમાં જઈએ. ત્યાં હું તામ
તરીશા, તમારીશા. આજ સુધી તેં મને મોટો કરવા પાછળ તારી જતને
ઘસી કાપી છે. મા, છું તને શાંતિ આપવી તે મારી ફરજ છે. માટે
ખાલ, આપણો કોઈ મોટા નગરમાં જઈએ.

માની મંજૂરી મળતાં બંને ઉપડચાં. ચાલતાં-ચાલતાં પોતાનું જ

નગર ખાયું. નગરમાં પ્રવેશાતાં જ યુવાનને શાંતિનો અનુભવ થવા
માંડચો. નગર ગમી ગયું. ત્યાં જ રોકાવા માટે માને તહું. દીકરો આદ
સુધી જાણતો નથી કે પોતે રાજપુત છે. આ પોતાનું નગર છે. કગોરે.
મા કહે છે, બેટા ! આ નગરમાં નહીં, ચાલ બીજા નગરમાં જઈએ. પણ
દીકુરાને આ નગર જ બહુ ગમી ગયું છે. શા માટે અહીં ન રહેવું ?
માને થયું, છું ખે સાને સત્ત્ય છકીકત કહેવી જ પકશો. એ કહે છે : બેટા
! તને જાણ નથી પણ તું રાજપુત છો. તારા પિતા આ જ નગરના રાજા
હતા. તૌશાલનરેશો યુદ્ધમાન તારા પિતાને મારી નાંદ્યા અને રાજ્ય લઈ
ઓધું. છું આ નગર પર તેમનો અધિકાર છે. એમને જો ક્યાંયથી
પણ ચ્યાલ આવી જશો કે તું અહીં આવ્યો છે. તો એ તને સુખેથી રહેવા
નહીં દે. અને બેટા ! હું મારો એકનો એક દીકરો ગુમાવવા નથી
માંગતી ! માટે સાપણો અહીં રહેવું નથી !

આ સાંભળી યુવાનનું લોઢી ઊઠી ઊઠ્યું. એનું ક્ષાત્રતેજ
અમકી ઊઠ્યું. મારા પિતાને મારી, એના માને રજતી કરનાર આ જ
રાજા ! એનો બદલો હું લઈશા ! એ બદલો લેવા તો અહીં જ રહેવાં
પડે. માને સમજાવી એ જ નગરમાં એક કાનું ઘર લઈને રહ્યો. બે-
સાર દિવસ પણી રાજ્યમાં દ નોકરી માટે ગયો. રાજાની નિકટ રહેવા
મળે એવી નોકરી તેને જોઈએ છે.

એવામાં તેજ છે, ચતુરાઈ છે, નિપુણતા છે, તેથી તરત રાજ્યમાં
નોકરી મળી ગઈ અને તે પણ રાજાના મુખ્ય સારથી તરીકેની જ.
યુવાન ખુશ થઈ ગયો. ખૂબ જ તળાપૂર્વક કુનેહથી રાજાનો વિશ્વાસ
સંપાદન તરીકીધીઓ, ખૂબ જ સાદરપૂર્વક રાજાની સેવા કરે છે. તેમનો
પકચો બૌદ્ધ નીલે છે. રાજા સારથી પર ખુશ છે. પોતાને જ્યાં જવું

હોય ત્યાં રથમાં જાય અને એ સારથિને જ જર્હ જાય.

એક વાર રાજા શિકાર ખેલવા રથ જર્હને જાય છે. સારથિએ રથની લગામ સંભાળી છે. સાથે ૧૦-૧૫ ઘોડેસ્વાર સૈનિકો પણ છે. નગરની બહાર દૂર-દૂર ચાદ્રા જાય છે. ક્યાંય શિકાર દેખાતો નથી. યુવાનના પિત્રમાં વૈરભાવના જાગ્રત થાય છે. એ મોકો સાધે છે. રથ આગળ છતો. ઘોડા પાછળ છતા. એણો રથની ગતિ વધારી. ઘોડા પાછળ રહી ગયા. એટલે રસ્તો બદલી નાય્યો. આડે રસ્તે દૂર-દૂર રથને જર્હ ગયો. યોગાનુયોગ એવું બન્યું કે સવારનું સુરમ્ય વાતાવરણ છે. શીતસ-મંદ હળવા લહેરાઈ રહી છે. રાજાને રથમાં ઊંઘ આવી ગઈ. તેમને ખખર નથી કે રથ તો ક્યાંય નીકળી ગયો છે. ઘોડેસ્વાર પાછળ રહી ગયા છે. એ તો નિરાંતે ઊંઘ છે. સારથી પર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે તેથી તેઓ નિશ્ચિંત છે.

બરાબર મોકો છે. નિર્જન-એકાંત સ્થાન છે. આસપસ તૌરે નથી. યુવાનના સંતઃકરણનું વૈર તેણા મારી બહાર નીકળવા માંડયું. અને પોતાની તુમરે લટકતી મ્યાનમાંથી ધીરે રહી રથાર કાઢીને સૂતેલા રાજાને માટે છાથ ડોંગાય્યો. ખસ, એક ઘા ને બે કટકા ! તમણાં જ માશું ધડથી જુદું ! દુશ્મજને યમસદન પણોણાડી ઉંચ ! આવા ભાવથી મારવા છાથ જીક્યો છે. એટલામાં જ એને પોતાના બાપની શિખામણા યાદ આવી. ‘બેટા ! ધૈર્ય ગુમાવીશા નહીં.’

આ યાદ આવતાં જ ડોંગામેલો છાથ નીચે આવી ગયો. નહીં, મારે ધીરજ રાખવાની છે. રાજા એકાકી છે. મારા પરના વિશ્વાસો એ નિશ્ચિંત થઈ ગયા છે, મારે મરાય નહીં ! રથવારને મ્યાનમાં નાખવા જતાં અવાજ થયો અને રાજાની ઊંઘ ઊડી ગઈ, જાગી ગયા. જાગીને

જુએ છે તો સારથીના છાથમાં તસવાર છે. રાજા બેખાડો થઈ આરે જાજુ જોવા માંડયાં. શું અચાનક તૌરે દુશ્મજનો ભેટો થઈ ગયો છે ? તૌરે વન્ય પશુ આવી અઢચું છે ? શું છે ? ત્યાં તો સારથી રાજાના પગમાં પડી જાય છે. મહારાજા ! માફ કરજો. હું આપનો અપરાધી છું ! મને મારા પિતાજીનું સ્મરણ ન થયું હોત તો અન્યારે આપ મારી સામે જીબા ન હોત ! આપને મારવા જ આ તસવાર મેં કાઢી છતી.

મહારાજ કેરે સમજુ શકતા નથી. એ તો પૂછે છે તોણા છે તારા પિતાજી ! સારથિએ બધી જ વાત કહી જતાવી. પણી કહે : ‘મહારાજ ! હું આ નગરનો માલિક ! મારો અધિકાર પાછો મેળવવા માટે જ તમારે ત્યાં નોકરી કરવા રહ્યો છતો ! હું એટલો શું કરી શકું ? સૈચ્ય તો મારી પાસે છતું નહીં, એટલે આપનો વિશ્વાસ મેળવી આપને મારી નાખ્યાનો મોકો જ શોધતો છતો. એટલા માટે જ બધા ઘોડેસ્વારોને પાછળ રાપી રથ એણી એકાંત નિર્જન સ્થામાન જર્હ આવ્યો. આપને મારવાના હેતુથી તસવાર મ્યાનમુક્ત કરી, ત્યાં મારા પિતાજીની શિખામણ મને યાદ આવી, જેઓ મરતાં-મરતાં મારી માને કહી ગયા છતા : ‘બેટા ! બધી જ પરિસ્થિતિમાં ધૈર્ય રાખજો !’ આ શાષ્ટો યાદ આવ્યા અને મને થયું કે ના, આમ વિશ્વાસધાર કરી, પ્રાંચથી રાજાને મરાય નહીં. મહારાજા ! જો મારા પિતાજીબા આ શાષ્ટો યાદ ન આવત તો મારા હોણે બહુ મોટું દુષ્કૃત્ય થઈ જત !

મહારાજા ગંભીરતાપૂર્વક બધી વાત સંભળી રહ્યા છે. તેમને જાણ છતી કે શાત્રુ રાજાની રાણી જંગામાં બાળકને ઉછેરી રહી છે. મહારાજાને પશ્ચાત્તરાપ થયો. અરેરે ! મારી રાજ્યલિંપસાંચે જ રાજરાણી અને રાજકુંગરના બેળાલ ઊર્ધ્વ ? તેઓએ સારથી-યુગળને ગળે

અગાડી દીઘો, ભેટી પડ્યા અને કેળ, બેટા ! મારે હેઈ સંતોષ નથી. આજથી તું આ રાજ્યનો ઉત્તરાધિકારી ! તારું રાજ્ય તો તને પાછું આપું છું, પણ મારા રાજ્યનો માસિક પણ તું જ !

બંધુસો ! આ છે યુગાનની ધીરજનું ફળ ! મૌઝો મહાયો ડતો અને રાજાને મારી નાખત તો કેટલી વાર જાગત ! પણ ના, પિતાના શાદ્યોએ એના અંતરમાં રહેલા વેરભાવને ધોઈ નાખ્યા. શત્રુની શત્રુતા દૂર થઈ અને શત્રુ રાજ પણ તૈનો મિત્ર નહીં પણ છત્રફુપ બની ગયો. આત્મામાં રહેલ સહજ ગુણાને જાગત કરીએ. તો તે ગુણ સ્વ-પર સહૃદને માટે ઉપકારક છે.

બંધુસો ! આપણો સહૃ સાત્મા છીએ ! જ્યાં આત્મા છે ત્યાં ક્ષમા છે. દસ પ્રકારના ધર્મોમાં પહેલો ધર્મ ક્ષમા કહ્યો છે તૈથી જ સાધસોને ક્ષમાશ્રમણ કહ્યા છે. તમે સહૃ એ ક્ષમાશ્રમણના જ ઉપાસકો હો. પ્રભુએ તમને અમણાપાસક જેવું સાર્થક વિશેષણ આપ્યું છે. એ વિશેષણ સાર્થક હરી બતાવો. ક્ષમાશ્રમણનાં ચરણાંની ઉપાસના હરી તમે પણ ક્ષમાવંત બની જાવ.

જો ખરેખર ક્ષમાવંત બજવું હોય તો અંતરમાં રહેલ અહેંને ગાળી નાખો. માણસોમાં કેવા-કેવા અહેં પડ્યા હોય તૈની એક વાત કહું તમને ! છમણાં થોડા દિવસ પહેલાં એક આઈનો પત્ર આવ્યો હતો. પોતાના લેટરહેડ પર ખખેલો હતો. તેમાં પોતે છ્યાં-છ્યાં, હ્યો હોદ્દો ધરાવે છે તે છાપેલું હતું. છ્યાંક પ્રમુખ, છ્યાંક મંત્રી, છ્યાંક દ્રસ્ટી વગેરે. એટલું જ નહીં, પોતે ભૂતપૂર્વ શું-શું હતા તે પણ છાપેલું હતું. આઈસન્સના ડિસ્ટ્રિક્ટ ગવર્નર ને એવું બધું, લેટરનું અર્ધું પાનું તો

એનાથી જ રોકાયેલું હતું. મને બિચાર આવ્યો કે તોઈ જ્ઞાની મહાપુરુષોનો યોગ થઈ જાય તો એ આઈના ભવિષ્યના ‘હોદ્દાસો’ જાણી લઈને એ પણ લેટરહેડ પર છપાવાં જોઈએ કે ભવિષ્યના અવમાં જંતુ થશો, કીડો થશો, નારકી થશો, ધોડો થશો, પણી કદાય માનવ પણ થશો. આ બધા જીવના હોદ્દાસો જ છે ને ! તો એ છાપીએ તો પણ શું ખોટું ? હું આ છું, એ બધી ઓળખાણ આપવી મટી જાય પણ તો વા ચાંગી કુચાં મળો ?

જુસો તો ખરા ! આમાં જીવનું અહેં ગળો કુચાર ? એ અહેં ગાળવા માટે કેવી જબરજસ્ત તાકાત જોઈએ ? તોઈ કાચા-પોચાનું ક્રમ નથી ! અંતરનો દેઢ નિશ્ચિય અને આત્માની સ્વાભાવિક દશાનું જેને બાન છે તે સ્વાભાવિક શક્તિને ત્થામે અગાડી અહેંને ગાળી નાયે છે. તમે જાણતા છશો કે ખાણમાંથી નીકળેલી ધાતુને માટીથી જુદી પાડવા અને ગાળવા કેટલી તપાવવી પડે છે. ટાટાનગરમાં Tisco નું કારખાનું છે, ત્યાં ઓર્જિનસાથી આયર્ન્સોર આવે, જેમાં સોંદું અને માટી મિક્સ હોય. તેવે ગાળવા માટે મોટી-મોટી ફર્નેસ હોય છે. તેમાં ટન બંધ ડોસસાની અણિન હોય. તેમાં આ ઓર નાખવામાં આવે. અણિના તાપથી ઊકળી માટી જુદી પડી જાય અને સોંદું પ્રગાહી બની, પાણીની જેમ વહેવા માંડે. એ રસની બાલટીઓ બરાય અને પણી એનો જેવો શોપ આપવો હોય એવા બીજાંમાં ઢાળી દેવાય !

બંધુસો ! આપણું અહેં પણ એવું જ છે. વાસ્તવમાં આત્માના અસ્તિત્વફુપ ‘અહેં’ એટલે ‘હું’, અને હું એટલે આત્મા, એ અહેં યોગ્ય છે. એ અહેંનું જ્ઞાન હોવું જ જોઈએ. પણ આપણા એ અહેંમાં અભિમાન

રૂપ ક્ષાયાદિકી માટી મળી જઈ અહે મલિન થઈ ગયું છે. અહે અને ક્ષાય એ બંનેને જુદા પડવા માટે તેને તપ-ન્યાગ રૂપ, આરાધનારૂપ અનિનમાં નાખવું પડશે. તો જ પીગળીને બંને જુદા પડશે. ક્ષાયરૂપ અભિમાનરૂપ કચરો નીકળી જશે અને શુદ્ધ આત્માજીનરૂપ ‘અહે’ રહેશે. પછી તેને જેવો શોપ આપવો હોય તેવો અપારો. ‘અહે’ માંથી અહેમું બનાશે.

તો બંધુઓ ! ગાળી નાખો અહેને, મોડી નાખો માનને, ભાડી નાખો ક્ષાયને. તો જ અંતરમાં રહેલ વેરાવના દૂર થશે. વેર જશે તો જ ઝેર જશે.

આપણામાં કેટલું ઝેર બર્યું છે, જાણો છે ? શારીરિક સ્તર પર વિચાર તરીએ તો આપણો દિવસ ખાતા-પીતા છોઈએ, માત્ર રાતનાં થોડા કલાક જ મોહું બંધ હોય. તેમ તો રાતે ૧૨ વાગ્યા સુધી પણ ઘાવ. અવારે ઊઠો ૬-૭ કલાક હેર્ડ ન ખાદું-પીધું. તો મુખમાં રહેલ શૂક ઝેરી થઈ જાય. શારીરમાં ક્યાંય ગૂમડાં કે એવું હેર્ડ થયું હોય ને વાસી શૂક લગાડો તો ફેર પડી જાય. વાસી શૂક માં ઝેર હોય. આવી તો આ શારીરની શક્કિત છે. વિચારો ! આ શારીરમાં કેટલું ઝેર બર્યું છશે. બધું જ ઝેર ભેગું થઈ છદ્યમાં જતું છશે. તમે કહેશો, ના મહાસતીણું ! એમ નથી. સાયન્સ કહે છે કે બધું સક્ત છદ્યમાં આવે છે ત્યાં શુદ્ધ થાય છે ને કરે છે. છશે ! તમારું વિજ્ઞાન એમ કહેતું છશે. પણ હું તો કહું છું માત્ર શારીરનું જ નહીં, બહારનું ઝેર પણ છદ્યમાં ભેગું થાય છે અને પછી વાણી દ્વારા એ બહાર નીકળો છે. આખાયે વાતાવરણને ઝેરી બનાવી દે છે કે એ ઝેરથી તોઈ બચી શકે નહીં ! સાપ કે કીંચીએ ડંખ દીધો હોય તો એ ઝેર તો જોતરી જાય પણ માણસનું ઝેર ન જોતરે !

કા ! બંધુઓ ! આપણા અંત:કરણમાં અમૃતનો મહાસાગર ગિયળી રહ્યો છે. એનો છંટકાબ સર્વ જીવ પર તરીએ. ઝેર નહીં પણ અમૃત, વેર નહીં પણ જીમા, અને આપણી આસપાસ નિર્મળ-પવિત્ર-શાંત વાતાવરણ જીભું તરીએ. સહુને સુખી બનાવીએ.

બસ, બંધુઓ ! એ જીમાપના મહાપર્વમાં આપણા આત્માજા એ મૌલિક ગુણને જાગૃત તરી જરૂરી એ. અંતરના એક ખૂણામાં પણ ક્ષાયની મલિનતા ન રહી જાય એ માટે પ્રબળ તરીએ, અંતરતમકે વિશુદ્ધ તરી જરૂરી એ, સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુજત થવાના રાણ પર આપણાં પગાસાં ભરાય એ જ શુભ તામના....

આલોચણા

નાણ ચ દસણ ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ।
એસ મગતિ પત્રનો, જિણેહિં વરદસિહિં ॥

આજના મંગલમય દિવસે અરિછેંત સિદ્ધની સાક્ષીએ આત્માને શુદ્ધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે આલોચનાનો આરંભ હરીશું, જે આલોચના અવોભવની હર્મજાળને છેદવા સમર્થ છે તે આલોચના સમજણપૂર્વક હરીશું.

આલોચન-જોવું-તપાસવું. માનવ પાસે દર્શિ છે. આત્મામાં જ્ઞાતાદષાપણાનો ગુણ છે. આથી માનવ નિરંતર કંઈ ને કંઈ જોતો રહે છે, ખુલ્લા ખાંખે જગતના બાખ પદાર્થને નિછાળે છે તો બંધ ખાંખે પોતે-પોતાને જુદે છે. પોતે પોતાને નિછાળવું તે જ છે આલોચના, જ્યારે માનવ બાખ વાતાવરણાથી પર થઈ અંદરમાં જિતરે ત્યારે એ શું જુદે ? પ્રત્યેક જીવની આત્મિક વિકાસની અવસ્થા અભિજ્ઞ-મિજ્ઞ હોય છે. તેથી સહૃદી પોતાને જોગાની દર્શિ પણ અભિજ્ઞ હોય છે. જેની આત્મિકત એતના વધુ વિકસિત હોય તેટલો તે વધુ પોતામાં જિંકો જિતરી શકે છે.

જ્ઞાન, દર્શન, ગારેત્ર, તપ આ આત્માના મૂળભૂત ગુણો છે. સિદ્ધ અગવાનના આત્મામાન રહેસ આ ગુણો પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિર્મળ હોય છે. પણ એવ્વ-સંસારી જીવોમાં ઓછે-વર્તે અંશો એ ગુણો વિકૃત થઈ ગયેલા હોય. એ વિકૃત ભાવોની પ્રેરણાથી જ્યારે મન-

વચન-હાયા પ્રવૃત્તિ હો ત્યારે અશુભ પ્રવૃત્તિઓ વધુ પ્રમામમાં થાય. જેને આપણો સામાજ્ય ભાષામાં પાપ હઠીએ હીએ. વિકૃત પ્રેરણાનું પરિણામ વિકૃત હોય તે સ્વાભાવિક છે. પ્રત્યેક પળો આપણી પ્રવૃત્તિ, વિકૃતિને વધારનારી થતી રહે છે. અને પરિણામે જ્ઞાન-દર્શન-આદિ ગુણોપણ વધુ વિકૃત થતા રહે છે. જો એ વિકૃતિને દૂર કરવા પ્રયત્ન ન કીરચે તો એક સમય એવો આવે કે જીવ અત્યંત અવ્યક્ત એતના જ્યાં છે, જે જ જ ન હોવા છતાં જ જ જોવું જ જાણો અનુભવાય છે એવી નિગોદ અવસ્થામાં જબ ધારણા હરી, અનંતકાળ સુધી તેમાં પડ્યો રહે. માટે જ આવી યોનિઓમાં નુ અટકું હોય તો જીવે પોતે-પોતામે નિછાળી, પાપરૂપ વિકૃતિઓનો એકાર હરી, તેનો પશ્ચાત્તાપ હરી શુદ્ધ થવાની જરૂર છે. આ ક્રિયાને જ આલોચના હેઠેવાય છે.

આલોચના માટે જ્યારે જીવ પોતાનામાં જિતરે ત્યારે અંદર પડેલી સારી-કરસી બધી જ વૃત્તિનાં દર્શન તેને થાય છે. તોઈ પણ જીવ એકાન્ત પાપી નથી હોતો કે તેનામાં માત્ર બૂરી વૃત્તિઓએ જ પડી હોય, અને તોઈ પણ જીવ એકાન્ય પુણ્યવાન નથી હોતો કે તેનામાં બધી જ સારી વૃત્તિઓ હોય. બંને પ્રકારની વૃત્તિઓ તરતમ ભાવોથી હોય જ છે. અને તે બધી માનસચક્ષુ સામે આવે છે ત્યારે જીવે બૂરી વૃત્તિઓને જ નિછાળવાની છે. તેનું જ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું, તેને સમજુને દૂર કરવાની જરૂર છે. પ્રાયશ્ચિત્ત પાપનું જ હોય, બૂલનું જ હોય, જ્યાં બૂલ નથી ત્યાં પ્રાયશ્ચિત્ત શું ?

તેથી હું અંદરમાં જિતરી જોગાનું એ રહ્યું કે કેટલા પ્રકારનાં, કઈ ઉંઘ રીતે, કેટલા, શા માટે કરેલાં પાપો અંદરમાં પડ્યાં છે ? પાપનો તો બહુ મોટો સમૂહ અંદરમાં હશે. તે સહૃદીનું પૃથક્કરણ હરી, એક-

એકને નીછાળી-તપાસી-એકરાર હરી પોતે-પોતાની સાક્ષીએ પોતાની જ માઝી માર્ગી છે. થયેલી ભૂલનો એકરાર કરવો છે. ભૂલ એ ભૂલ છે. નાની હોય કે મોટી પણ જાગત સાધક તેની ઉપેક્ષા હરી શકે નહીં. કારણ આવી ઉપેક્ષાવૃત્તિ વધુ ને વધુ ભૂલી પરંપરા સર્જ છે અને સાધકને અધઃપત્ર તરફ દોરી જાય છે. માટે જ થયેલી ભૂલનો સ્વીકાર કરવો અને ફરી એવી ભૂલો ન થાય તે માટે સતત સાવધાન રહેવું. તે સાધનાજીવન માટે અતિ-અતિ આવશ્યક છે. એનું જ નામ પ્રતિક્રિયા છે.

આસોચના તથા પ્રતિક્રિયા એકીસાથે કુમણા: થતી આંતર-પ્રક્રિયા છે. પ્રથમ આત્માના દોષો જોવા, તપાસવા, એકરાર કરવો તે આસોચના અને તે પછી તે દોષોથી પણ ફરવું, અને ફરી-ફરીને એવા દોષો ન સેવાય તેનો માનસિક નિર્ણય તે પ્રતિક્રિયા. આમ બંને આત્મિક ભાવોની શુદ્ધિ તરફ અહીં જનાર રાજ્યથ છે.

આવશ્યક સૂત્રની ટીકામાં હેમયંડ્રાયાર્થ હણે છે કે :

સ્વસ્થાનાદ યત્પર સ્થાનं, પ્રમાદસ્ય વશાદ् ગતઃ ।

તત્ત્વૈવ ક્રમણં ભૂય: પ્રતિક્રમणમુચ્યતે ॥

પ્રમાદવશ શુભ યોગમાંથી નીકળી અશુભ યોગ પ્રાપ્ત કરેલ હોય, ત્યારે પુનઃ શુભ યોગ પ્રાપ્ત હરી સેવા તેનું નામ પ્રતિક્રિયા છે. વળી -

ક્ષાયોપશમિકાદ् ભવોદૌદયિકસ્ય, વશં ગતઃ ।

તત્ત્વાપિ ચ સ એવાર્થ: પ્રતિકૂલગમાત્સ્મતઃ ॥

રાગ-દ્રેષ્ટાદિ ઓદયિક ભાવ સંસારનો માર્ગ છે, અને સમતા, શર્મા, દચા, નમ્રતા આદિ ક્ષાયોપશમ ભાવ મૌખમાર્ગ છે. ક્ષાયોપશમિક ભાવથી ક્ષાયોપશમિર ભાવમાં પાછો આવે છે તેને પણ ભાવોથી પાછા ફરવાના કારણો પ્રતિક્રિયા હણેવાય છે.

શુદ્ધ સ્વભાવને ભૂતી, પરભાવમાં જાય છે તે પ્રમાદજ્ઞા તારણો જ જાય છે. તે જ માટી ભૂલ છે. ભૂલ છે તે એક રોગ છે અને પ્રતિક્રિયા તેની અચૂક ઔષધિ છે. જો તોઈ દોષ ન લાગ્યો હોય તો પણ પ્રતિક્રિયા કરવું આવશ્યક છે. તેમ કરવાથી દોષો પ્રત્યે અરુદ્ધિ થાલુ રહેશો, શુદ્ધ જાગત રહેશો. પરિણામે અવિષ્યમાં ભૂલ થવાની સંભાવના ઓછી થઈ જશો.

કેટસાંક લોકો એમ હણેતાં હોય છે કે એમે પાપ કરતાં જ નથી તો આસોચના કે પ્રતિક્રિયા કરવાની શી જરૂર ? વળી વ્યર્થ પ્રતિક્રિયા પાડો બોલવાથી શો લાભ ? તેઓને આપણો કહીએ :-

પ્રથમ તો, મનુષ્ય જ્યાં સુધી છાવસ્થા છે અને પ્રમાદી છે ત્યાં સુધી તોઈ દોષ લાગે જ નહીં તૈવું કેવી રીતે કહી શકાય ? મન, વચ્ચન, કાયાના યોગ પરિસ્પંદાનુક છે અને તૈમાં ક્યાંચા પણ ત્થાયભાવનું મિશ્રણ થયું કે પછી દોષ લાગ્યા બિના નહીં રહે. રાત્રી અને દિવસ મનની ગતિ ધર્માભિમુખ જ રહે. જરા પણ બિચારિત ન થાય તેવો દોષો વ્યર્થ છે. વળી પ્રતિક્રિયા હેવળ જૂના દોષો દૂર કરવા માટે જ નથી, પરંતુ અવિષ્યમાં દોષોની સંભાવનાઓછી કરવા માટે પણ છે.

પ્રતિક્રિયા હરતી વખતે જે ભાવ વસુદ્ધે રહેશો તે સાધકનું સમયને શક્તિશાળી અને તેજસ્વી બજાવશો. પાપચારણ પ્રત્યે ઘણા

વ્યક્ત હરવાનું જ પ્રતિક્રમણાનું ધોય છે. પાપ હર્યો હોય કે ન હર્યો હોય, એ પ્રશ્ન મુખ્ય નથી.

સાધક માટે મૌટી વાત તો એ છે કે તે પાપ પ્રત્યે ઘૃણા વ્યક્ત હરી શોક છે કે નહીં. પાપ પ્રત્યે અંતરમાં ઘૃણા જગવી એ જ મૌટી સાધના છે. સાધક પાપને વિચ્કારતો થશે તો જરૂર પાપનો નાશ થશે. કારણ જેના પ્રત્યે અત્યંત ઘૃણા હોય તેનાથી સંજ દૂર થઈ જવાય છે.

આતોચના હરીને, પાપનું પ્રયશ્ચિત્ત અર્હને જો આપણો પાપને પરમાવ માનશું, આપણા બિરોધી માનશું, આત્મ-સ્વરૂપનાં ઘાતક માનશું તો ફરી આપણા જીવનમાં પાપનો પ્રવેશ નહીં થાય. પાપથી દૂર જ રહીશું. આમ પાપનું પ્રતિક્રમણ માત્ર ભૂતકાળની ભૂલોનો જ નાશ હરે છે તેમ નથી પણ અવિષ્યનાં પાપોથી પણ બચાવે છે.

જૈન સંસ્કૃતિકું પ્રતિક્રમણ પણ જીવનરૂપી ઘાતાવહીનું બારીક નિરીક્ષણા છે. સાધકે પ્રતિદિન સવારે અને સાંજે એ જીવાનું હોય છે કે તેણે શું મેળવ્યું અને શું ગુમાવ્યું ? અહીંસા, સત્ય અને સંયમની સાધનામાં, તે ઊંચાં સુધી આગળ વધ્યો છે ? ઊંચાં-ઊંચાં ભૂલો હરી છે. દશવૈકાસિક સૂત્રની ચૂંટિકામાં હણું છે કે -

કિ મે કડં કિ ચ મે કિચ્ચ સેસ

હે સાધક ! તું પ્રતિદિન વિચાર હર કે મે શું-શું હરી લીધું છે અને આગળ શું હરવાનું બાકી છે ?

વૈદિક ધર્મના ગ્રન્થ હિંદુઓપનિષદમાં હણું છે :

કૃતં સ્મર ।

હરેલાં હાર્યોને યાદ હર.

હરે છે કે પાશ્ચાત્ય દેશના સુપરિષદ્વ વિચારક ફેલીને પોતાનું જીવન રોજનીશીથી સુધાર્યું હતું. તે પોતાના જીવનની પ્રત્યેક ઘટનાને રોજનીશીમાં અખતો હતો. પણ તેના પર સ્થિતન-મનન હરતો. દર અઠવાડિયે હિંસાબ ગણાતો કે ગયા અઠવાડિયા હરતાં આ અઠવાડિયે ભૂલો વધુ થઈ કે ઓછી ? એ રીતે એ ભૂલોને સુધારતો જતો હતો અને ઉછ્વાસિ હરતો જતો હતો. પરિણામ એ આચ્યું કે તે પોતાના યુગનો એક શ્રેષ્ઠ સદાચારી અને પવિત્ર પુરુષ મનાવા લાગ્યો.

ફેલીની રોજનીશી હરતાં આપણું પ્રતિક્રમણ અધિક શ્રેષ્ઠ છે. આપણો અઠવાડિયે એક વાર નહીં પણ રોજ સવા-સાંજ બે વાર આપણી રોજનીશી તપાસીએ છીએ. આપણાં જીવનની રોજનીશી રૂપ પ્રતિક્રમણ આજકાલથી નહિં, છજારો લાખો વર્ષોથી પણ નહિં, અનાદિકાળથી ચાચ્યું આવે છે. તેના દ્વારા સાધકોએ પોતાનું જીવન સુધાર્યું છે, વાસનાસ્યો પર વિજય પ્રાપ્ત હર્યો છે. અંતે ભગવત્પદ-સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત હર્યું છે.

હું આપણો એ વિચારીએ કે પ્રતિક્રમણ કેટલી પ્રકારનાં છે ? હાળબેદથી ગ્રા પ્રકાર બતાવ્યા છે : (૧) ભૂતકાળમાં લાગેલા દોષોની આતોચના હરવી તે, (૨) વર્તમાનકાળમાં, સંવર દ્વારા આવતા દોષોથી બયાવું તે, (૩) અવિષ્યમાં દોષોને રોકવા માટે પ્રત્યાયાન હરવાં તે.

તેમજ પ્રતિક્રમણ તોનું-તોનું હરવું ? જીવને સંસારમાં ભમાવનાર, કર્મની પરંપરાને બધારનાર જે કારણો છે, તેનું પ્રતિક્રમણ તવું જરૂરી છે. (૧) મિથ્યાત્મ (૨) અગ્રત (૩) પ્રમાદ (૪) હષાય (૫) અશુભ

યોગ. આ પાંચનું પ્રતિક્રમણ કરવું જરૂરી છે. મિશ્યાત્વનો ત્વાગ તરીએ સમ્યક્ત્વ ધારણા કરવું. અવિરતિ દરાના હોડી યથાશક્તિ વિરતિનો સ્વીકાર કરવો. પ્રમાણનો ત્વાગ કરી, અપ્રમત બાવને પ્રાપ્ત કરવો. ત્થાયોનો ત્વાગ તરીએ ક્ષમાદિ ગુઝો પ્રાપ્ત કરવા અને વિકસાગવા તથા સંસારવર્ધક-યોગ વ્યાપારોનો ત્વાગ તરીએ આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ.

આ જિંગાય અન્ય પ્રકારે આચાર્ય અદ્રબાહુ સ્વામી આવશ્યક નિર્યુક્તિમાં પ્રતિક્રમણ સંબંધી ઘણી ગંભીર વિચારધારા ઉરસ્થિત કરે છે. તેમણે સાધક માટે ચાર વિષયોનું પ્રતિક્રમણ બતાવ્યું છે. આ ચાર કારણો સૂક્ષ્મ દર્શિથી ખ્યાતન કરવા યોગ્ય છે :

(૧) હિંસા, અસત્ય આદિ જે પોપકર્મનો શ્રાવક તથા સાધુ માટે નિર્ષેધ કરેલ છે, તે કર્મ કદ્દી આનિતવશ કર્યું હોય તો પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ.

(૨) શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાય, પ્રતીક્રૈખના, સામાધિક આદિ કે આર્યો કરવાનું શાસ્ત્રમાં વિદ્યાન કરેલ છે તે ન કરવામાં આવ્યાં હોય તો તેનું પણ પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. કર્તવ્ય હોય તે ન કરવું તે પણ એક પાપ છે.

(૩) શાસ્ત્ર પ્રતિપાદિત આત્માદિ તત્ત્વોની સત્યતાના વિષયમાં સંદેહ આવ્યો હોય અથર્ત્વ અશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ હોય તો તેનું પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ. તે માનસિક શુદ્ધિનું પ્રતિક્રમણ છે.

(૪) આગમ વિરુદ્ધ વિચારોનું પ્રતિપાદન કર્યું હોય અથર્ત્વ હિંસાદિના સમર્થક વિચારોની પ્રદૂષણા તરીએ હોય તો પણ પ્રતિક્રમણા

કરવું જોઈએ. આ વચનશુદ્ધિનું પ્રતિક્રમણ છે.

છે આ ચારણા પર વિચારથી ખ્યાતન કરીએ. પ્રથમ કારણમાં હિંસા અસત્ય આદિ પોપકર્મની આત્મોયણા કરવા કહ્યું. હિંસાદિ અદાર પાપો છે. માનવના જીવનમાં ઓછો-વર્તે બંશો આ પાપો થાયાં જ કરતાં હોય છે. જીવન-વ્યવહારની સાથે આ પાપો જોડાયેલાં જ છે.

પ્રથમ પ્રાણાત્મિપાત : અન્ય સર્વ વ્રતોમાં અહિંસા પ્રધાન છે. તેથી તેનું સ્થાન પ્રથમ છે. અહિંસા વ્રત, પ્રધાન છે માટે તેનાથી હિંસાની વૃત્તિની વાત પણ કહીશું. અદાર પાપસ્થાનકમાં પણ તેનું પહેલું સ્થાન છે. ત્યાં જે શાષ્ટ વાપરગામાં આવ્યો છે તે છે પ્રાણાત્મિપાત. પ્રાણાત્મિક અતિપાત અથર્ત્વ પ્રાણાવધ તે હિંસા. તોઈ જીવની સર્વથા ઘાત તરીએ નાયારો, તેને શારીરિક, માનસિક પીડા પછોંચાડવી, તેને તોઈ રીતે દુઃખી કરવો તે બધું જ હિંસાની વ્યાખ્યામાં સમાઈ જાય છે.

આપણો એ વિચારીએ કે આપણા જીવનમાં આવી હિંસા શા માટે થાય છે ? તેને રોકી શકાય કે નહીં ?

પ્રથમ પ્રશ્ન છે, શા માટે ? મોટા આગના માનવો બેદરકારીશી જીવતાં હોય, નાનાં-મોટાં આર્ય કરતાં એને ખબર જ ન રહે રે આમ કરવાથી જીવહિંસા થાય છે. સમયમાં એ આર્ય થઈ જવું જોઈએ, તેથી જીવદ્યા કરવા જોટલી, જીવની રક્ષા કરવા જોટલી ધીરજ નથી હોતી. તેથી અર્થ સરતો હોય કે નહીં તો પણ જીવ મરતા હોય છે. ત્રસ-સ્થાવર બંને પ્રકારના જીવોની ઘાત થતી હોય છે. જો કે હુંખાપણા સમાજમાં જેને સંકલ્પ હિંસા કહીએ તેવી હિંસા તો થતી જ નથી હોતી.

જાળી-યૂણને તોઈનું ખૂબ કરી નાખવું કે મારવાની બુદ્ધિથી તોઈપણ મારતાં હોતા નથી.

કેટલાક એટલા અજ્ઞાની હોય છે કે તેમને ભાન જ નથી હોતું કે ખામાં જીવ છે. તેમાંય પાંચે સ્થાવર-પૃથ્વી, પાણી, અણિન, વાયુ અને વનસ્પતિ- આ પાંચેયમાં એકેન્ડ્રેય જીવો છે. આવી કેટલાને જાણ જ નથી હોતી. તેથી આ વસ્તુઓનો બેફ્લામ ઉપયોગ કરતા હોય છે. પાણીના વપરાશની તો તોઈ સીમા જ નથી. જોઈતું વપરાય તૈનાં કરતાં અણાજોઈતું વધુ વપરાય. તમારી સરકારે તમને સગવડતા કરી આપી અને ઘરમાં પાણી આપ્યું તો દુરુપયોગ વધી પડ્યો. ગામની બણાર નઢી-તળાવથી પાણી જાવવનું પડકું છતું ન્યારે આવો દુરુપયોગ ન હતો. આ રીતે અણિન-વનસ્પતિનો ઉપયોગ પણ એમ જ થાય છે અને એકેન્ડ્રેય જીવની ઘોર હિંસા થાય છે.

મોટા આરંભ-સમારંભનાં ડાર્યો પણ થતાં હોય છે અને તેમાં તો છાય જીવની હિંસા થતી હોય છે. જીવનમાં વધી ગયેલી આડંબરો, દેખાદેખી હજ્જતના ઘોટા ઘ્યાલો વધુ ને વધુ આરંભ કરાવે છે. તૈનાથી જ પ્રતિષ્ઠા મળતી હોય એવા ભમમાં માણસો રાખતા હોય છે.

આજના યુગમાં યુવાન વર્ગ તે માંસાળાર તરફ વળી રહ્યો છે. હેતુને વેજુટેખલ માનીને ખાય છે અને બીજો અભિષ્ય આળાર પણ કરે છે. ઘોટી ભમણામાં તેઓ રાખતા હોય કે માંસાળારથી વધુ પ્રોટીન, વિટામિન્સ મળે છે. સાયન્સ-ડાઉન્ટરોએ રિસર્ચ કરીને એ પૂર્વ કરી આપ્યું છે કે પ્રોટીન, વિટામિન્સ અને બીજાં તજવો શાકાણારી ઓજનમાં છે તે માંસાળારમાં નથી. વળી માંસાળાર રોગનું ઘર છે. જે

ખશુનું માંસ લીધું હોય તૈના શરીરમાં રોગના જીવાણુઓ હોય તો ખાનારના શરીરમાં પણ એ રોગ થાય છે. વળી અમૃત પ્રાણીઓનાં માંસ જ એવાં હોય છે કે જે કેન્સર જેવા ઘરતનાક રોગ જિભા કરે છે. તો આ માંસાળાર એ તો ખાવાની બાબતાએ થતી પ્રત્યક્ષ પંચેન્ડ્રેયની હિંસા છે.

બીજી રીતે તમે જે કેસ્મેટિક્સનો ઉપયોગ કરો છો તે પણ કેટલાં હિસ્થ હોય છે ! પરછુમ માટે કેટલાં કસ્તુરી મૃગ અને ઘોડીઓને મારવી પડે છે ? નહાવાનાં તથા ઘોવાના સાખુમાં ગાયની અરબી પડે છે. શોમ્ય-સાફ્ટર-સેચ લોશન કે એવાં ડીમ બનવી તૈની પરીક્ષા કરવા અનેક સસલાંની અંખોમાં તે નાખવામાં આવે છે. સસલાંની અંખો ઝૂટી જતાં તેઓ રિબાઈ રિબાઈ મરે. તૈની જ રીતે જિંદર, ગાંદરાના જાન પણ જાય છે. રેશમનાં વસ્ત્રો બજતાં અસંખ્ય કીડાઓની હિંસા થાય છે. આમ જીવનઉપયોગમાં કેટલાં સાધનોમાં કેટલી અયંકર હિંસા ! અને આ પદાર્થો તમે હોથે બતાવતા ન છો પણ તૈનો ઉપયોગ કરો તો પણ હંકાઈરેકટલી હિંસાના ભાગીદાર થાઓ છો.

એ જ રીતે નોન્કેજ હોટેલમાં જવ, અલે ત્યાં જઈને તમે કેજ લેતાં છો પણ એ શુદ્ધ છે કે નહીં તૈની ખાતરી નથી. નોન્કેજની ભેટસેન ઘોડી પણ થઈ છશે કે નહીં કહી શાયા નહીં. કદાચ તમે પૂર્ણ ઓક્સાઈ રાખી હોય તો પણ નોન્કેજના એ ધંધાને તમે પ્રોત્સાહન આપો છો. સંપૂર્ણ વેજુટેરિયન હોટેલમાં જતાં તમને નાનમ લાગે છે અને નોન્કેજ હોટેલમાં જવામાં તમે તમારી પ્રત્યે માનો છો. આ અયંકર મૂર્ખતા છે. આજે તમે આ હોટેલમાં જઈ વેજુટેખલ ખાણું ખાવ

ઇઓ, તાલે તમારાં બાળકો એ જ હોટથમાં જઈ બધું જ ખાશો. માટે તમે સમાજના-ધર્મના, તમારી જ આવતી પેઢીના મહાન ગુનેગાર !

શુવનમાં થતી આવી અનેક પ્રકારની હિંસા શુવને અકળાવતી હોય. બચાય તેટલું બચવું છે, એવી ભાવના કિન્ય અંતરમાં રહેતી ડોયતો જરૂર તેમાંથી મુલ્લત થવાના ઉપાય મળે. તેમાં પ્રથમ ઉપાય છે :

શુવનને સાદું બનાવવું. આવશ્યકતાઓને ઓછી તરવી. જેટલી સાદાઈ છણો તેટલી વરસ્તુઓનો ઉપયોગ ઓછો થશો. બહુ જ મર્યાદિત પદાર્થો વડે શુદ્ધી શક્ષણો. જેટલી વધુ મર્યાદા આવશો એટલી હિંસા ઓછી થઈ જશો. આવશ્યકતાનુસાર જ ધરન-પદાર્થ-વસ્ત્રો વગોરે લેશણો તેથી વધારાની હિંસાથી બચી જશો.

બીજું, પ્રતિક્ષણા સાવધાની. પ્રમાણ-આળસના તારણો હિંસા ન થઈ જાય તેનો પૂરતો ઘ્યાસ રહે. શુવ, અર્થે નહીં પણ અનર્થે જ વધુ દંડાય છે. જો જાગ્રત હોય તો અનર્થ દંડાથી જરૂર બચી શકે. તે છતાં ભૂલ થઈ જાય તો તે ધ્યાન બહાર ન રહે, તે તરફ લક્ષ્ય હોવું ઘટે અને ફરી એવી ભૂલ ન થાય, પાપનું પુનરાવર્તન ન થાય તે લક્ષ્યમાં રહે.

સૌથી વધુ મહિદ્વાર્પૂર્વ ઉપાય તો એ કે શુવની તૃષ્ણા-સાલસાને ઓછી તરવી. જેટલી તૃષ્ણા વધારે એટલા રાગ-દ્રેષ વધારે. તૃષ્ણા વધગાથી અંતરની તોમળતા ઓછી થઈ જાય અને તહોરતા વધે, અને જ્યાં તહોરતા છે ત્યાં શારીરિક અને માનસિક બંને પ્રકારે અન્ય શુશ્વને ત્રાસ દેવાની વૃત્તિ પણ ઊભી જ છે. માટે તૃષ્ણા તથા તૃષ્ણાથી ઉત્પન્ન થતા રાગ-દ્રેષ પર તાબુ મેળવવાનો પ્રયત્ન સતત નિરંતર રહ્યા તરવો જોઈએ.

આવા ઉપાયો સમજણપૂર્વક, જાગૃતિપૂર્વક જો થતા રહે તો જરૂર શુવનમાંથી હિંસાનું પ્રમાણ ઓછું થઈ જાય. ઉપર બતાવેલા હિંસાનાં તારણાંમાંથી તોઈ પણ તારણાંનું સેવન થયું હોય અને પાપ-દોષ લાગ્યો હોય તો અર્નિહેત અનેતા સિદ્ધ કેવળી ભગવંતની સાક્ષીએ તરસ્સ મેખળામિં દુક્કડં.

બીજું પાપ મુખાવાદ : મૃષા એટલે જૂઠ, અસત્ય. તત્ત્વાર્થ સૂત્રમાં અસત્યનું સ્વરૂપ બતાવતાં હંણું છે -

અસદભિધાનમનૃતમ् ।

અસત્ય બોલવું તે અસત્ય છે. જો કે અહીં વ્યાપક અર્થમાં અસત્ય - પિંતન અને અસત્ય - સાચરણાને પણ અસત્યમાં જ સમાવી દીધાં છે. અહીં આપણો અસત્ય આષણા વિષે જ વિચાર તરણું.

જે વરસ્તુ જે રૂપમાં છે તેનો કે રૂપ સર્વથા નિર્ષેધ તરવો અથવા હોય તેનાથી વિપરીત હંહેવું તે અસત્યનો એક પ્રકાર. તથા જે સત્ય હોવા છતાં પણ અન્યાને પીડા જીપણે એવું દુર્ભાવનાયુક્ત તથન તે બીજો પ્રકાર.

આપણા શુવનમાં આ બંને પ્રકારે અસત્યનું આષણા થતું હોય છે. કેટલીક વાર પ્રત્યક્ષ રીતે બીજા જોઈ શકતાં હોય કે જાણતાં હોય છતાં તહીંને કે સામ છે જ નહીં. મને બરાબર ખબર છે, આમ જ છે, પણ સામ નહીં. હંહંહતું જૂઠાણું ચાલતું હોય છે. તમારા સંસારનો વ્યવહાર તો આમ જ ચાલતો હોય છે.

માણસ જૂઠું બોલે તેની પાછળ ઘણાં તારણાં હોય છે. મોટે આગે તોઈ ને તોઈ લોખના તારણો એ અસત્યનો આશારો લે. પહેલી

વાત તો એ કે ધન મેળવવાની લાભથે તો ન જાણો કેટલું ખોટું બોલે, ખોટું ચિંતવે. તે અસત્ય ભાષણનો વ્યવહાર વૈપારી સાથે, ગ્રાહક સાથે, સરકારી ઓર્ડર્સરો સાથે, બધા સાથે થતો હોય છે.

એ જ રીતે પ્રતિષ્ઠા મેળવવા, હજ્જત વધારવા, પોતાનાં સંતોશોને કે અન્યનાં સંતોશોને વરાવવા-પરણાવવા માટે પણ અસત્યનો આશરો, આમ ઔત્તિક ઉપલબ્ધિઓ માટે, પણી તે ગમે તે પ્રકારની હોય પણ તે માટે અસત્ય બોલે. માનવ એ નથી સમજતો કે જૂદું બોલીશા તેથી વધુ ધન-પ્રતિષ્ઠા કે બીજું પ્રાપ્ત થઈ જશે એવું નથી. એ તો જે સમયે જેટલું જે-જે આગયમાં છે તે જ મળશે. પુરુષાર્થ તરવો જરૂરી છે પણ અસત્યનો આશરો લેવો જરૂરી નથી.

ક્યાંક સપદાઈ જવાનો કે નુકસાન વેઠવાનો ભય હોય તો પણ માણસ જૂદું બોલે. પણ, એ જાણતો નથી કે અસત્યનું છાનું રહે નહીં. આજ નહીં તો તાલે પણ ઉઘાડું યો પડવાનું જ.

હસતાં-હસતાં જૂદું બોલવું, એને તો જાણો જૂદું સમજતાં જ નથી. વાત-વાતમાં, તોઈની છાંસી-મરણરી તરતાં જૂઠ. એ તો ઘ્યાલ રાખજો કે તોઈની પણ છાંસી-મરણરી, જૂદું બોટ્યા વિના થતી નથી. જૂદું બોલાય છે માટે જ તે મરણરી છે અને તમારા જીવનમાં આનંદ માણવાનું સાધન પણ તોઈની મરણરી જ છે. એ સિવાય મજા આવતી નથી. ખરેખર જેને જૂઠમાંથી બચવું છે તેણો તો આ વસ્તુને છોડી દેવાની અત્યંત આવરણકરતા છે. જેમાં ક્ષાણિક આનંદ સિવાય તરણું જ મળતું નથી અને ક્યારેક તો મરણરી મૌતનું તારણ બની જાય છે. માટે એ સર્વર્થા ત્વાજ્ય છે.

કોઇના આવેશમાં આવી અવ્યાને નીચા દેખાડવાની વૃત્તિશી પણ માણસ જૂઠી વાતો તરતો હોય છે અને શાસ્ત્રમાં તો કહું છે કે કોઈ માણસનાં બાંખ-તાન બંધ થઈ જાય છે, માત્ર મુખ જ ખુલ્યું રહે છે. તેથી એ શું બોલે છે એની ઘબર રહેતી નથી. સાચું-ખોટું બધું જ બોલાતું હોય છે. એવી દ રીતે તોઈનાં રહણ્યો ખુલ્યાં તરવાં, ધાસણો પડે એવું બોલવું, પોતાનાં જ સ્વજનનાં મર્મ કઢી દેવાં, તોઈને ખોટી સલાહ આપી ખોટે રાહે એડાવી દેવા, ખોટા સહીસેસ્કા તરવા વગેરે સ્વાર્થ કે પ્રમાણના તારણો જ થતું હોય છે. માટે તે સર્વ અસત્ય છે અને ત્વાજ્ય છે.

આમ અનેક પ્રકારના આવેશોને તારણો જૂઠનું સેવન થતું હોય, ક્યારેક સત્ય પણ તકવું હોય તો તે અસત્યની તોટીમાં માઝાય છે. મૂઢને મૂઢ કે તાણાને તાણો તહેવો તે ભાષાકીય દસ્તિએ સાચું હોવા હતાં પણ સામા માણસને દુઃખ ઉપજાવે છે માટે તે ત્વાજ્ય જ છે. કહું છે -

સત્ય બ્રૂયાત, પ્રિય બ્રૂયાત

સત્ય બોલો પણ પ્રિય બોલો. જે તોઈને દુઃખજારી ન હોય. આમ તમારા રોજિંદા જીવનમાં આવા અસત્ય ભાષણની પરંપરા સર્જતી હોય છે. કેટલીક વખત તો તમને ઘ્યાલ પણ નથી હોતો કે તમે જૂઠ બોલો છો. તારણ ઘણાં અભ્યાસના તારણો બધું જ Common થઈ ગયું છે. પણ નહીં, સત્ય જ ધર્મ છે. માટે જીવનમાં સત્ય બોલવાનો જ આગળ રાખવો. થોડું નુકસાન વેઠવું પડે તો બેકી લેવું પણ સત્ય તો ન જ હોડાય.

સત્યવાદી જીવા માગતો હો તો જીવનમાં એ સિદ્ધાંતકે ઉત્તારવા પડશે.

એક હો મન, વચન, તાથાની એકરૂપતા. જેવું વિચારો, એવું જ બોલો, એવું જ કરો. બોલવું જુદું-કરવું જુદું-વિચારવું જુદું, આ જ મહા ઘતરજીાણ છે. એ જૂઠ તરફ દોરી જાય છે. માટે ત્રણો યોગોની એકરૂપતા જાવવાનો પ્રયાસ કરો.

પ્રમત્ત્યોગનો ત્યાગ, અથાઉત બેદરકારી, અસાવધાનીનો ત્યાગ કરો. છવે એ હો બધું યાલે. તૈમાં કોઈ વાંધો નહીં. આવી નીતિ ન અપનાવો. જીજાનો પર વિચાર કરો. હો જરૂર સત્યના શરણમાં જઈ શકશો.

અસત્યનાં જેટલા તારમો હુંદાં, તૈમાંનું કોઈ પણ તારણ સેવાયું હોય તો અર્થિહત અનંતા સિદ્ધ, કેવળી પરમાત્માની સાઝીએ મિશામિં દુલ્કડં.

ત્રીજું પાપ અદ્જ્ઞાદાન : એનો બહુ જ સ્થૂલ શાષ્ટમાં અર્થ કરીએ હો કોઈની માલિકીની ચીજ, તૈના માલિકની રજા વગર લેવી તે અદ્જ. જેને જીજા શાષ્ટોમાં ચોરી કરીએ.

આ અવકે જરા સૂક્ષ્મતામાં જઈને વિચાર કરીએ. ચોરીની આરના મનમાં જાગો છે કેમ ? મનમાં જોડણમાં જઈને તપાસશું તો ધ્યાય આરશો કે ખંતરમાં બધું જ મારું કરી લેવાની જબરદસ્ત લાલસા પડી છે. મનતો એમ વિચારે હો આ વિશ્વમાં જેટલી સંપત્તિ છે તે મને મળી જાય. પણ એ હો કોઈ રીતે શક્ય નથી. તો પછી જેટલી વધુમાં મેળવી શકાય તો કોઈ પણ હિસાબે મેળવવી. તૈમાં જ્યાય, નીતિ,

પ્રમાણીંઠતા, સદાચાર બધું જ નેવે મૂળવું પડે હો મૂળી દેવું પણ ધન જોઈએ. સમાજમાં શ્રીમંત કલેવડાવવાની લાલસા આ બધું કરાવે. પણ ત્યાં માનવ એ ન વિચારે કે આ બધું કેટલા દિંવસ માટે ? બની શકે કે ખાજે બધાં જ પાપ કરીને આ મેળવી લડે ને તાલે ચાલ્યું જાય. સાંભળો હો ને કે ગવર્નમેન્ટની રેક પડીને બે-ચાર કિલો સોનું લઈ જાય. જ્યાં તોંઢ બોલવાનો પણ અવકાશ ન રહે. ફરિયાદ કરવાનું સ્થાન જ ન હોય. તમે ગવર્નમેન્ટની ઓરી કરો હો એ તમને આ રીતે જૂટે. સરવાળામાં કેરી નહીં. માટે જ વધુમાં વધુ મેળવી લેવાની લાલસાને છોડવી જરૂરી છે. કોઈનાં ખોટાં તાર્યોને પ્રોત્સાહન આપવું, કોઈને પ્રંચ્ય તરતાં શીખવવું, નીતિ સદાચારની પરવા તર્યા વિના દરે માર્ગોશી ધન આવતું હોય તે માર્ગો આવવા દેવું. આ બધા જ ચોરીના પ્રથારો છે.

આ હો શર્દ ધનની વાત. પણ માનવ, તકચોર કે મનચોર પણ હોય છે.

જ્યાં જેને જેટલું કાર્ય કરવાનું છે તે કરવું નહીં. તે પણ ચોરી.

એક માણસ સર્વીસ કરે છે. તૈને જેટલા તલાક, જેટલું કામ કરવાનું હોય તે નથી કરવું ને પગાર પૂરો જોઈએ છે. તૈની સામે શોઠ એમ હંચ્છે કે વધુમાં વધુ કામ કરાવી ઓછા પૈસા આપું. બન્ને ચોર !

સ્કૂલ-કોલેજનો શિક્ષણ પણ આ જ વિચારે. જેટલું ને જેવું અણાવવાનું છે તે અણાવવું નથી. શિક્ષણ તરીકેની પોતાની ફરજ પૂરી જાણવવી નથી. વિદ્યાર્થીને પણ પૂરું અણાવું નથી. પરીક્ષા આવે ત્યારે ચોરી કરી પાસ થવું છે. ચોરી ન કરવા મળે હો શિક્ષણોને હરા જતાવવા છે. કેવી હસ્તકી મનોવૃત્તિ ! શિક્ષણ ને વિદ્યાર્થી બન્ને ચોર !